

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: ...

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
педагогіки

Г.М. Савицька

« » 2023 р.

Р.В. Сопівник

« » 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «**ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТА
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ**»

Спеціальність:

011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітньо-професійна програма:

«Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми:

«Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____

к.п.н. ЧЕРЕДНИК Лідія Миколаївна

Керівник магістерської роботи _____

к.п.н. ЧЕРЕДНИК Лідія Миколаївна

Виконав: _____

МАСЛЯЄВА Катерина Олександрівна

КИЇВ-2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н., доцент

Р.В. Сопівник

« » 2022 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

студенту **Масляевій К.О.**

1. Тема магістерської роботи: *«Формування толерантності як компонента професійної компетентності майбутніх викладачів»*

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 01.05.2023 р. № 649 «С»

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 01.11.2023 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Розглянути еволюцію поняття і концепції толерантності та застосування дослідження поняття на основі аналізу літератури з психології та педагогіки.
2. Встановити структуру толерантності, критерії та показники, а також рівні її розвитку у студентів, які готуються до кар'єри педагогів вищої школи.
3. Проаналізувати сформованість толерантності серед магістрантів, які навчаються за програмою "Педагогіка вищої школи".
4. Виділити педагогічні умови, які сприяють формуванню толерантності у майбутніх викладачів вищої школи та перевірити їх вплив під час етапу експерименту на формування цієї якості.
5. Провести аналіз отриманих результатів експериментального дослідження.

Дата видачі завдання: 20.09.2022 р.

Керівник магістерської роботи

Завдання прийняв до виконання

НУБіП України

РЕФЕРАТ

НУБІП України

Магістерська робота: 125 с., 12 таблиць, 13 рисунків, використаних джерел - 82 найменування, 9 додатків. Основний текст роботи викладено на 97

сторінках.

НУБІП України

Мета даного дослідження побудована в установленні теоретичних засадак, які лежать в основі формування толерантності серед майбутніх педагогів вищої школи, та у розгляді шляхів практичного впровадження цієї проблеми під час їх професійної підготовки в реальному освітньому процесі.

НУБІП України

Об'єкт дослідження – освітній процес підготовки студентів для майбутньої роботи в ролі педагогів вищих закладів освіти.

НУБІП України

Предмет дослідження – сутність та структура процесу розвитку толерантності у майбутніх педагогів в умовах реального освітнього середовища.

НУБІП України

У теоретичних рамках дослідження нами було здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з метою оцінки стану та перспектив вивчення визначеної проблеми. Проведилися синтез та узагальнення, спрямовані на теоретичне обґрунтування актуальності досліджуваної проблеми та формування понятійного апарату. Також застосовувалися порівняння, абстрагування та конкретизація для кращого розуміння сутності процесу формування толерантності.

НУБІП України

У рамках емпіричних досліджень використовувалися діагностичні методи, такі як анкетування, бесіда та тестування, для оцінки рівнів сформованості толерантності у магістрантів, що навчаються за спеціальністю "Педагогіка вищої школи". Педагогічний експеримент використовувався для перевірки ефективності моделі формування толерантності у магістрантів, майбутніх педагогів, у реальних умовах освітнього процесу в університеті.

НУБІП України

Також застосовувалися статистичні методи для якісного та кількісного аналізу результатів педагогічного експерименту та визначення наукової достовірності отриманих дослідницьких результатів.

У першому розділі було проведено детальний аналіз поняття «толерантність» у контексті трьох аспектів: історико-філософського, культуролого-лінгвістичного та психолого-педагогічного. Цей аналіз

підкреслив наявність різних підходів до розуміння даного поняття. В результаті було визначено «толерантність» як комплексний моральний аспект особистості, який проявляється у здатності використовувати різноманітні ідеї, погляди, переконання та виявляється через толерантне ставлення до інших осіб, співчуття, довіру, співпрацю, здатність до діалогу та спрямованість на конструктивні рішення конфліктів.

Також в даному розділі нами досліджено толерантність магістрантів, які в майбутньому стануть викладачами вищої школи, і розглядають цю характеристику як ключовий професійний аспект майбутніх педагогів.

Толерантність у них виявлена через активне прийняття моральних цінностей і готовність до конструктивної співпраці з іншими учасниками освітнього процесу. Важливими рисами їхньої толерантності є гуманність, терпимість, доброзичливість і орієнтація на мирне вирішення конфліктних ситуацій у освітньому середовищі.

Визначені різні аспекти толерантності у майбутніх педагогів, зокрема їхні когнітивні, мотиваційно-ціннісні та поведінкові компоненти, а також виявлені рівні сформованості толерантності у магістрантів, які навчаються за спеціальністю "Педагогіка вищої школи" (високий, середній, низький).

У другому розділі, на етапі проведення констатувального експерименту, нами було досліджено загальний рівень сформованості толерантності у магістрантів, які навчаються за освітньою програмою "Педагогіка вищої школи", та також визначено її вихідний рівень шляхом аналізу та узагальнення отриманих даних.

На формувальному етапі було визначено педагогічні умови розвитку толерантності, включаючи залучення виховного потенціалу дисциплін педагогічного спрямування, створення толерантного навчального середовища та використання інтерактивних методів у процесі формування толерантності у

студентів. Ми перевірили ефективність цих педагогічних умов у реальному освітньому процесі майбутніх педагогів.

На завершальному етапі проведено порівняльний аналіз рівнів розвитку толерантності в експериментальній та контрольній групах, включаючи аналіз якісних і кількісних аспектів, і подальшу статистичну обробку отриманих даних.

Освітня підготовка, професійна компетентність, майбутні викладачі, освітнє середовище, толерантність.

Список публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Чередник Л.М., Масляєва К. Толерантність як компонент професійної компетентності майбутніх педагогів. *Збірник тез Всеукраїнської студентсько-учнівської науково-практичної он-лайн конференції «Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників (до 200-річчя К. Ушинського)».* 2023. С.103-106.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПІД ЧАС ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	12
1.1. Походження та концепції толерантності: різнобічність цього поняття та різноманітність тлумачення.....	12
1.2. Сфера термінологічного аналізу даної проблеми.....	30
1.3. Модель толерантності майбутніх викладачів.....	43
<i>Висновки до Розділу 1</i>	56
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ	58
2.1. Оцінка рівня сформованості толерантності майбутніх викладачів	58
2.2. Педагогічні умови формування толерантності як компонента професійної компетентності майбутніх викладачів.....	76
2.3. Оцінка і аналіз отриманих результатів експериментального дослідження.....	87
<i>Висновки до Розділу 2</i>	93
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	106

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність теми дослідження "Формування толерантності як компонента професійної компетентності майбутніх викладачів" полягає в низці важливих аспектів, зокрема:

Міжкультурне спілкування.

У сучасному світі співпраця між різними культурами та націями стає все більш актуальною. Майбутні викладачі повинні бути готові до спілкування зі студентами різних культур, релігій, інших соціокультурних груп. Формування толерантності стає необхідною частиною професійної компетентності для ефективності роботи викладача.

Сприяння взаєморозумінню.

В умовах глобалізації та різноманітності студентського контингенту важливо, щоб викладачі мали можливість сприяти взаєморозумінню та вміти позитивно та конструктивно взаємодіяти зі своїми студентами. Формування толерантності допоможе створити сприятливе освітнє середовище для всіх його учасників.

Профілактика та продуктивне вирішення конфліктних ситуацій.

Конфлікти виникають в будь-якому освітньому або робочому середовищі. Майбутні викладачі повинні вміти ефективно вирішувати конфлікти на основі толерантності та взаємоповаги.

Психосоціальна адаптація.

Студенти, особливо іноземні або ті, хто переїхав у великі міста для навчання, можуть зіштовхуватися з культурним шоком або відчуттям невпевненості. Викладачі можуть сприяти психосоціальній адаптації студентів через свою толерантність та відкритість.

Отже, дослідження на дану тематику є актуальним, оскільки воно враховує потребу викладачів у розвитку толерантності для підвищення якості надання освітніх послуг та сприяє створенню гармонійного освітнього середовища, яке сприяє розвитку студентів і сприяє формуванню них як частини громадянського суспільства.

На психолого-педагогічному рівні формування фундаментальних концепцій толерантності закладені у міжнародних актах, таких як Декларація принципів толерантності (1995) та Конвенція про права дитини (1989), а також в українському законодавстві, зокрема в Конституції України (1996) та законах "Про освіту" (2017) та "Про вищу освіту" (2014). Ці ідеї також інтегровані у важливі освітні документи, такі як Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020" (2015) та Концепція розвитку педагогічної освіти (2018).

Теоретичні аспекти формування толерантності були досліджені та висвітлені в роботах різних авторів, таких як Д. Алмонд, А. Асмолов, В. Бабкін, Н. Гасанов, В. Горбатенко, Ю. Гордієнко, О. Грива, Л. Гумільов, У. Еко, А. Зимбула, Дж. Локк, Н. Луман, О. Орловська, Ю. Тодорцева, Л. Чередник та інші вчені.

Об'єктом нашого дослідження є сам процес професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи.

Предмет нашого дослідження полягає у визначенні педагогічних умов формування толерантності майбутніх викладачів вищої школи та апробації їх у процесі експериментального дослідження проблеми.

Мета нашого дослідження полягає в розкритті теоретичних основ проблеми формування толерантності у майбутніх викладачів та у визначенні способів її практичної реалізації у процесі їхньої професійної підготовки.

Завдання нашого дослідження:

1. Розглянути еволюцію та ключові концепції поняття толерантності, провести аналіз визначень та уявлень цієї тематики, користуючись психолого-педагогічною літературою.
2. Визначити структуру толерантності, встановити критерії та показники її прояву, а також оцінити рівні сформованості цієї риси у майбутніх викладачів.
3. Провести аналіз рівня сформованості толерантності у магістрантів,

які навчаються за програмою "Педагогіка вищої школи".

4. Визначити педагогічні умови, необхідні для формування толерантності у майбутніх викладачів та перевірити їхню ефективність на етапі експерименту.

5. Провести аналіз результатів експерименту для висвітлення впливу педагогічних умов на формування толерантності у майбутніх викладачів.

Для вирішення запланованих завдань та досягнення поставленої мети

нами були задіяні наступні **методи дослідження**:

Теоретичні: проведено аналіз психолого-педагогічної літератури для розкриття поточного стану та майбутніх перспектив, які стосуються досліджуваної проблеми.

Використано такі методи досліджень як синтез та узагальнення для обґрунтування актуальності проблеми та формування необхідного термінологічного апарату. Проведено порівняння, абстрагування та конкретизацію з метою кращого розуміння суті процесу формування толерантності. Використано метод моделювання для розроблення моделі формування толерантності як компонента професійної компетентності майбутніх викладачів.

Емпіричні: були застосовані для оцінки рівнів сформованості толерантності у майбутніх викладачів, що навчаються за спеціальністю "Педагогіка вищої школи".

Зокрема, такі діагностичні інструменти, як анкетування, проведення бесід, та тестування.

Педагогічний експеримент було застосовано для перевірки ефективності розробленої моделі формування толерантності у магістрантів, які у майбутньому стануть педагогами вищої школи. Аналіз отриманих даних було проведено за допомогою статистичних методів, які дозволили здійснити якісний та кількісний аналіз результатів педагогічного експерименту та підтвердити наукову достовірність отриманих результатів дослідження.

Застосування цих прийомів дозволило отримати вичерпну інформацію та зробити висновки, які є необхідними для відповіді на дослідницькі запитання та досягнення мети дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше було проведено теоретичну підготовку, розробку та експериментальну перевірку моделей формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи як необхідного елемента їхньої професійної компетентності та орієнтації в освітньому процесі в умовах реального університетського навчання. Крім того, було вдосконалено зміст процесу формування толерантності серед майбутніх педагогів, включаючи його загальнопедагогічні та дидактико-методичні аспекти в контексті вивчення даної проблеми.

Практична значимість даного дослідження полягає у розробці освітньо-професійних програм підготовки фахівців у галузі Педагогіки вищої школи. Крім того, дані розробки можуть бути застосовані для вдосконалення методики організації освітнього процесу з окремими освітніми компонентами. Отримані результати також можуть бути використані при розробці методичних рекомендацій щодо формування толерантності серед магістрантів програми "Педагогіка вищої школи".

База дослідження: Експериментальне дослідження проводилось у Національному університеті біоресурсів та природокористування України у 2022/2023 н.р., до участі в експерименті було залучено 30 магістрантів освітньо-професійної програми Педагогіка вищої школи денної та заочної форми навчання.

Етапи роботи. Дослідження проводилось з 2022 р. по 2023 р. в 3 етапи.

У першому етапі дослідження проводився аналіз і систематизація психолого-педагогічної та науково-методологічної літератури, формулювання цілей, висунування гіпотез та розробка плану для подальшого дослідження. Крім того, на цьому етапі обиралися методи дослідження і конкретні методики, а також планувалися заходи та встановлювався контроль над результатами

виконаної роботи.

Другий етап включав у себе створення та впровадження програми для проведення практичного експерименту, а також оцінку ефективності проведених експериментальних заходів.

Третій етап включав у себе оформлення магістерської роботи на основі зібраних даних та результатів проведених досліджень.

Апробація результатів дослідження:

1. Чередник Л.М., Масляєва К. Толерантність як компонент професійної компетентності майбутніх педагогів. Збірник тез Всеукраїнської студентсько-університетської науково-практичної он-лайн конференції «Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників (до 200-річчя К. Ушинського)». 2023. С.103-106.

Структура й обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 82 найменувань, додатків на 19 сторінках, 5 таблиць, 18 малюнків. Загальний обсяг роботи становить 125 сторінок, з яких 97 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПІД ЧАС ІХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Походження та концепції толерантності: різнобічність цього поняття та різноманітність тлумачення

У період формування сучасного полікультурного суспільства та швидких змін у педагогічній галузі постійно висувуються посилені вимоги до особистості педагога. Це включає в себе здатність до прийняття різноманітності соціокультурного оточування, готовність до мобільності та змін, швидку адаптацію до складних життєвих потреб, а також відкритість до різних точок зору, позицій та переконань, відмінних від власних. Лише в таких умовах стає можливою успішна особиста та професійна самореалізація.

Факт здійснення професійної діяльності в області взаємодії "людина-людина" вимагає від педагога професійної толерантності. Рівень цієї толерантності враховує не лише загальну моральну та емоційну культуру особистості, але і її світогляд та пізнавальну позицію. Це сприяє розвитку свідомості фахівця щодо власної відповідальності за результати своєї роботи. Говорячи про професійну діяльність у рамках відносин "людина - людина", Г. Гайдук зауважує, що «вона спрямована на встановлення відносин з іншою людиною, і тому толерантність у цьому контексті відображає всі аспекти професійної діяльності, включаючи цілі, завдання, засоби, дії, процеси та результати» [19].

Аналіз наявних теоретичних розвідок щодо формування толерантності, як моральної та важливої професійної якості майбутніх педагогів підтверджує різноманітні підходи до пояснення цього явища та розкриття його соціальної сутності. Поняття толерантності відображає ідеї спокійного співіснування людей у різних культурних, релігійних та суспільних контекстах, хоча сам термін «толерантність» не використовувався в минулому, замість нього

вживалися слова «терпимість» і «віротерпимість». Проте ці концепції засновані на основних принципах мирного співіснування людей в умовах культурної, релігійної та суспільної різноманітності.

Оскільки толерантність та вивчення сутності цього поняття та його ідей належать до предмета дослідження філософії, соціології, психології, етнографії, історії, релігієзнавства, культурології та інших галузей наук, ми розглянемо різні аспекти цього поняття: історичний, філософський, культурологічний, лінгвістичний, філологічний та психолого-педагогічний.

Історично-філософський аспект:

На основі нашого аналізу спостерігається, що поняття «толерантність» зазнало еволюцію течії історичного розвитку суспільства та еволюції філософської думки. Існують різні підходи до визначення початку цього поняття.

Деякі дослідники пов'язують його виникнення з підписання Нантського едикту, коли протестанти і католики знайшли спільний компроміс. Однак ці події передувала одна з найжахливіших подій у світовій історії - Варфоломієва ніч.

Інші дослідники вказують на виникнення проявів толерантності в контексті пошуку альтернативи практиці "око за око", яка була історичною формою легітимного насильства [37]. Ця практика вимагала відшкодування збитків, відповідних заподіяному злочину, і була однією із перших форм нормативного регулювання суспільних відносин. Стародавній звичай "око за око" сприяв формуванню одного з найранніших моральних принципів, відомого як "золоте правило моралі", яке сформулювалося вже наприкінці I століття: "Не роби іншому те, що ти не хочеш, щоб робили тобі самому" [56].

Першими, хто звернув увагу на питання терпимості та толерантності, були античні філософи. Далі це можна відшукати в роботах видатних мислителів, таких як Аристотель, Геракліт, Антифон та Сенека. Вони намагалися розв'язати проблему гармонізації взаємовідносини між людьми, наголошуючи на толерантність як прояви поваги до людської гідності. Також,

Сократ (469 - 390 до н. е.) і Платон (427 - 390 до н. е.) вважали, що основою всієї мудрості є терпіння, і вони виклали теоретичні основи для розуміння толерантності як явища у суспільстві та як риси окремої особистості.

Аналізуючи концепцію «толерантності», можна звернутися до праць давньогрецького філософа Аристотеля (IV ст. до н. е.). У своїй педагогічному трактаті «Нікомахова етика» він описує це поняття як прагнення до «золотої середини». Аристотель характеризує особливий стан душі, який дозволяє однаково відноситися до знайомих і незнайомих, близьких і чужих осіб [39].

Погляди Аристотеля та Платона отримали підтримку від римського філософа Луція Сенеки. Його внесок полягав у тому, що вперше він підвищив толерантність до рівня найвищих моральних якостей, притаманних людській душі. Цей перелік включає в себе «справедливість, вільгу, терпеливість, розумність, скромність, витриманість, толерантність (у латинському оригіналі - *tolerantia*) і людськість, як найвищий добродесний ідеал» [39].

Також ідеї активної толерантності були підтримані китайським філософом Конфуцієм, який розглядав їх як умови вільної ворожості та як засіб встановлення гармонійних відносин між людьми у суспільстві. Для Конфуція справедливість вирішувала всі соціальні питання людей.

Філософи Середньовіччя, такі як Августин Аврелій (354 - 430), Фома Аквінський (1226 - 1274), Григорій Богослов (329 - 389), Ансельм Кентерберійський (1033 - 1109), та П'єр Абеляр (1079 - 1142), активно пропагували толерантність як ключовий аспект моралі. Вони висловлювали глибоку повагу до почуттів людей інших віросповідань.

Перші сліди слова "толерантність" згідно з французьким енциклопедичним словником Ларуса знаходяться в 1361 році, коли воно мало значення "здатність терпіти біль" [37].

У Новому Завіті відзначається відкидання всіх форм насильства, не тільки щодо людей, але й щодо всіх живих істот загалом. В Біблії "золоте правило" згадується у Старому Завіті у книзі Товита і двічі в Євангеліях під час Нагірної проповіді. У Євангеліях стоїть на необхідності смирення,

та терпимості: "люби ближнього свого" та "не противься злу". Згадки про "золоте правило" також знайдені в Махабхараті та в словах Будди.

Одна з теорій пов'язує початок ідей толерантності із Римською імперією, де був виданий Медіолянський вердикт, що визнавав рівність усіх релігій, і цей вердикт став першим в історії закликом до толерантності [39]. Концепції толерантності мають давню історію і виникали в часи, коли люди різних віросповідань були вимушені жити разом, зокрема у складі великої імперії, наприклад, в імперії Александра Македонського.

З часів епохи Відродження віротерпимість стала першим проявом формою толерантності, і сучасні прояви про неї в багатьох відношеннях вплинули діяльністю гуманістів того часу, таких як Франсуа Рабле, Томас Мор, Мішель де Монтень та Еразм Роттердамський. Вітчизняні гуманісти епохи Відродження, такі як Юрій Дрогобич, Петро Русин, Симон Оріховський, Самійло Пекалід, Григорій Смотрицький, Дмитро Наливайко, Іван Калимон, Іван Домбровський та Іван Потій, наголошували на праві людини на повноцінне життя в цивілізованому суспільстві, свободі совісті, слова та віри, і цим самим сприяли поширенню ідей толерантності [37].

Важливо підкреслити, що в розвитку ідей толерантності велике значення мають європейські освітні діячі, такі як Джон Локк з його "Писанням про толерантність", Вольтер з "Трактатом про віротерпимість", Кант та Бейл. Афоризм Вольтера "Я не згоден з тим, що ви говорите, але я готовий віддати своє життя за ваше право висловлювати свою думку", втілює класичну теорію толерантності. Він закликав до миру між релігіями та іншими соціальними вірствами і розглядав віротерпимість як основний шлях до світу та як основну передумову для розвитку людства.

Звісно, ідеї толерантності також притаманні українським філософам, таким як Григорій Сковорода, Леся Українка і Тарас Шевченко. Г. Сковорода вбачав сенс життя людини в тому, щоб бути справедливим, досягти щастя на основі мудрості та врівноваженості бажання, проявити терпимість до інших і досягти автаркії, тобто самодостатності.

Філософ розглядав толерантність як невід'ємну складову інтегровану особистість та закликав до цінування чистоти, дружби з серцінням та вивчення священних мов [39].

Важливою є установка Г. Сковороди, яка звучить так: "Не будь ні вельможею, ні лихварем, ні алкидом, ні пігмеєм. Будь лише людиною - погодься? Людиною - і знаходь благо". Ця настанова залишається актуальною й сьогодні.

Філософи, такі як У.Джеймс, О.Довгополова, В.Золотухін, В.Лекторський, К.Ясперс, розглядають толерантність як форму активного співіснування зі світом. Вчені з етики розглядають толерантність як моральну стриманість (А.Зімбулі), медики та біологи – як здатність до адаптації та адаптивність (Р.Біллінгем, Л.Бренгл, П.Медавар), соціологи – як соціальну якість, невідповідну для захисту суспільства (Г. Зімель, С.Оксамітна).

Т.Шевченко відзначав добро та волелюбність як найвищі цінності, а герої творців Лесі Українки були носіями цих цінностей. Український учений та політичний діяч М.Грушевський вважав солідарність базовою складовою толерантних стосунків.

На порозі XIX-XX століть термін "толерантність" з'явився у філософських розвідках та словниках таким: "Філософський енциклопедичний словник" визначає толерантність як концепцію, яка передбачає доброзичливе та стримане ставлення до "індивідуальних та групових відмінностей".

Філософська думка XX століття розширює обриси толерантності. Відмінно від традиційної "терпимості", толерантність створює відчуття переваги над іншими, акцентує значущість та права кожного окремого індивіда на самостійне визначення і самореалізацію.

Сучасна толерантність тлумачиться як єдиний принцип організації людської спільноти на всіх рівнях її функціонування. Вона представляє собою універсальний підхід до ставлення до інших цінностей, переконань та настанов, що не тільки шукають бажану форму поведінки, але і в деяких

випадках виступає як імператив. При цьому толерантність стає предметом міжособистісної взаємодії, яка є більш історичними вимогами до розвитку суспільства [73].

При дослідженні проблеми толерантності та аналізі сучасності, яку визнають як період глибокої глобальної кризи, включаючи політичну, екологічну та етичну кризу, дослідники відзначають, що в самому понятті "толерантність" виявляються прямо протилежні аспекти. Деякі бачать у толерантності "можливість для виживання цивілізації", тоді як інші аргументують, що вона "використовується лише для символічного виховання та лікування реального розколу та байдужості, які проявляються в людстві" [37]. Існуючи розколдення в проявах про сутність толерантності, сучасних вчених об'єднує усвідомлення необхідності боротьби з її антагоністом – інтолерантністю.

У 1995 році Організацією Об'єднаних Націй була прийнята "Декларація принципів толерантності", яка є ключовим міжнародним документом. У цьому документі сутність толерантності відображається як "повага, прийняття та правильне розуміння у всій різноманітності культури, форм самовираження та вираження". Основний акцент робиться на тому, що толерантність - це не лише бездіяльність чи пасивність, але, перш за все, "активна позиція відносно реальності, яка обґрунтовується на визнанні універсальних прав і свобод людини". При цьому важливо підкреслити, що такий підхід не забезпечує підтримку соціальної несправедливості, відмови від власних переконань або прийняття інших переконань. Він вимагає "визнання того, що люди вже від природи відрізняються за зовнішніми ознаками, статусом, мовою такої поведінки і мають право на мирне співіснування та ваше збереження індивідуальності". Також важливо підкреслити, що "погляди однієї людини не повинні нав'язуватися іншим" [32].

Отже, очевидно, що історичні концепції толерантності виявляються дуже відмінними і відрізняються одна від однієї. Цей феномен залишається актуальним на протязі всіх етапів розвитку суспільства:

НУБІП УКРАЇНИ

❖ у давньогрецькій античності толерантність розумілася як повага до людської гідності та прагнення до помірності;

❖ у Середньовіччі толерантність виявлялася через віротерпимість;

❖ епоха Відродження визнавала толерантність як норму компромісу

НУБІП УКРАЇНИ

між конкуруючими культурами та готовність приймати інші погляди та логіку;

❖ в епоху Бароко толерантність включалася в моральні категорії,

такі як справедливість, милосердя, мудрість, доброзичливість та

НУБІП УКРАЇНИ

любов.

❖ просвітизм визнавало толерантність як загальну цінність та

ключовий елемент світу та злагоди між релігіями, народами та соціальними групами;

❖ у XIX столітті толерантність стала інтегративною

НУБІП УКРАЇНИ

характеристикою, яка відображала внутрішню та зовнішню свободу особистості, можливість вільного вибору і, таким чином,

стала основною характеристикою моральної та духовної культури

суспільства [108];

НУБІП УКРАЇНИ

❖ у XX-XXI століття дослідники виявили великий інтерес до практичних аспектів реалізації толерантності. Вони досліджують процес

активного формування толерантних установ в

індивідуальних і суспільних свідомості, а також структуру

світоглядних поглядів особистості.

НУБІП УКРАЇНИ

Значущим є встановлена толерантність як внутрішня цінність для кожної особи, а потім і як основа для соціально-політичних структур, що

формують відносини між індивідами. Як аспект світогляду, толерантність має

проявлятися на всіх рівнях прояву особистісної структури. Рационально

НУБІП УКРАЇНИ

виправдана толерантність обґрунтовується на авторитеті гуманістичної спадщини в духовній культурі людства та підкріплюється аргументами,

такими як природна рівність, права людини, демократія і таке інше.

Таким чином, початковим кроком у формуванні толерантної свідомості є усвідомлення толерантності як цінності для індивіда і, отже, для суспільства.

З культурологічного, лінгвістичного та філологічного погляду вивчення поняття "толерантність" виявляє його багатозначність та варіативність у різних культурах, серед різних народів та в мовних спільнотах. Наприкінці ХХ століття це слово надійшло до активного життя в окремих мовах та стало широко використовуваним у сучасних мовних практиках [1].

На тему лінгвокультурного аспекту толерантності проводилися дослідження у роботах таких авторів, як С.Г. Тер-Мінасова, Н.О. Купіна, О.А.

Михайлова, Б. Назаров, М.Я. Гловинська, Н.І. Формановська, О.Д. Шмельов, В.І. Давиденко, В. Малахов у своїх дослідженнях щодо поняття толерантності прийшов до висновку, що «визначення сутності толерантності часто супроводжується спробами надзвичайного навантаження семантики цього терміну... цей термін може змінювати роль семантичного магніту, який об'єднує різні аспекти його тлумачення» [87].

Після проведеного аналізу літератури можна зробити висновок, що в галузі суспільно-гуманітарних наук сформувалися різні підходи до розуміння поняття, суті та ідей толерантності. Для того, щоб краще розібратися у похідному цьому терміні, пропонуємо невеликий лінгвістичний огляд поняття «толерантність», наведений у таблиці 1.1.

В українській мові поняття «толерантність» є абсолютно новим і поки що не має однозначного визначення. Українська мовна культура запозичила це поняття та слово «толерантність» із західноєвропейських мов, зокрема французької та німецької, ще в ХІХ столітті. На той момент воно вказувало на терпиме та поблажливе ставлення до чужих думок, поглядів та вірувань.

Етимологічний словник української мови пояснює походження слова "толерантний" як терпимий до чужих думок і вірувань, використовуючи термін "толерувати" у значенні виявлення терпимості [34].

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" трактується поняття "толерантність" як поблажливе та терпиме ставлення до

чийхось думок, поглядів, вірувань тощо [13].

Таким чином, в українській мові поняття «толерантність» і слово «толерантний» були використані для вираженості терпимості, поблажливості та миролюбності до чужих переконань і думок. У цьому контексті синонімами були слова "терпимість", "миролюбність", "поблажливість", "добродушність", "згода", "компроміс", які протистояли принциповості та нетерпимості, вираженим словами "агресія", "нетерпимість", "конфліктність".

Таблиця 1.1.

Лінгвістичний огляд терміну «толерантність»

Термін	Мова	Визначення
tolerancia	іспанська	здатність визнавати відмінність від власних ідей чи поглядів;
tolerance	французська	ставлення, під час якого людина визнає, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж вона сама;
tolerance	англійська	готовність бути терплячим;
kuan rong	китайська	дозволяти, приймати, бути по відношенню до інших милосердним;
tasamul'	арабська	прощення, милосердя, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до інших;
toleranz	німецька	здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо. Уміння довго та спокійно витримувати щось нудне, неприємне, небажане тощо;
toleration	американська	здатність до визнання або практичне визнання і повага до переконань та дій інших людей.

Поняття "толерантність" у різних джерелах має доволі різне трактування. Відповідно з "Українським педагогічним словником" і висловлюванням Є. Рапацевича в педагогічній енциклопедії, толерантність означає повагу до думок та вірувань інших [155]. В "Енциклопедії освіти" під редакцією В. Кремня підкреслюється, що толерантність є необхідною умовою розвитку людства.

У психологічних словниках поняття "толерантність" виникає як "відсутність або ослаблення реакції на будь-які негативні фактори через зниження чутливості до їх впливу" [Психологічний словник, с. 401]. В

словниках В. Шапара вказується, що толерантність виражається у «підвищених порогах емоційної реакції на загрозу тривалість і проявляється у витримці, самовладні та здатність протягом тривалого часу терпіти негативний вплив без зниження адаптивних можливостей» [67, 83].

Таким чином, різні джерела надають таке трактування поняття "толерантність", підкреслюючи його важливу роль у сучасному суспільстві.

Найбільший інтерес у контексті нашого дослідження вимагає аспект поняття "толерантність", що зосереджено на психологічних та педагогічних.

Особливу увагу звертають на розробку методик розв'язання проблем і партнерських конфліктів, як у спільнотах, так і серед окремих осіб [48]. У галузі педагогіки питання толерантного виховання набуло значного значення в останньому десятилітті, особливо в контексті гуманістичного особистісно-орієнтованого підходу до виховання та процесу глобалізації європейської освіти. Протест, ідея толерантності має своє коріння в історії педагогіки та не є результатом нової.

На початкових етапах вивчення толерантності як об'єкта психолого-педагогічних досліджень висвітлюються фігури в галузі педагогіки, такі як Й.

Гербарт, А. Дістервег, Я. А. Коменський, Я. Корчак, Й. Песталоцці, Ж.-Ж.

Руссо, В. Сухомлинський та інші, вже активно розглядали толерантність як важливий рис особистості та досліджували її формування у вихованців.

Як приклад, Я. Коменський наголошував на необхідності «виховувати дітей у толерантності», заважаючи це закінчити навичкою на протязі всього життя, дозволяючи людям керувати своїм розумом, а не лише емоціями. Він закликав до попередження загострення страстей і навчання дітей контролювати гнів, поки він не стане надто сильним [44].

Ці великі педагоги вже у свій час підкреслювали важливість толерантності як основи виховання.

С. Русова, видатна діячка педагогічного та просвітницького руху в Україні, підкреслювала важливість ідей толерантності в контексті націоналізації школи та патріотичного виховання. Він підкреслював, що навчання любити і поважати свій народ та свою країну не повинно викликати нетерпимості або ворожнечі до інших націй. Навпаки, це має сприяти укладанню товариства стосунків з іншими народами, які живуть поруч. Він вважав, що культурно орієнтована національна школа ніколи не повинна вести до обмеженого шовінізму чи ворожнечі до інших націй. Його підхід підкреслює важливість толерантності та поваги до інших, навіть під час національно-патріотичного виховання.

Ідеї толерантного виховання зустрічаються в різних педагогічних парадигмах, таких як педагогіка співробітництва, педагогіка ненасильства та педагогічна підтримка. Ці парадигми включають в себе думки та методи, спрямовані на розвиток толерантності та поваги до інших у вихованців. Деякі з видатних педагогів, які сприяли розповсюдженню ідей толерантності в педагогіці, включають Ш. Амонашвілі, С. Лисенкову, С. Соловейчика, В. Шаталова в педагогіці співробітництва; В. Маралова та В. Сітарова в педагогіці ненасильства; О. Гамава, А. Макаренка і В. Сухомлинського в контексті педагогічної підтримки.

Так, відомий педагог Шалва Амонашвілі, відповідно до принципів гуманно-особистісної педагогіки, створив Школу Життя. Він використовував підходи, що базувалися на формулі «прийняти-зрозуміти-допомогти-любити-співчувати-радіти-досягнення і надихати» [4].

Духовний розвиток людини починається з розвитку в її різноманітних почуттів. Ці почуття зміцнюють волю та розум, починають ставлення людини до себе, природи, праці та інших людей. Вони створюють людину більш цікавою та оригінальною. Тому важливо навчати дітей любити, поважати, співчувати та вміти виражати ці почуття. Це не менш важливо, ніж навчати грамоти, письма та лічби, переконував педагог В. О. Сухомлинський у своїх роботах [72]. Він виділив риси, які є необхідними для педагога. Це: глибока віра в можливість успішного виховання дітей; гармонія серця та розуму;

чуйність та сердечна турбота про людину; розуміння світу дитинства; вміння

"пізнавати серцем", "проникати в душу дитини"; вміння володіти собою, тримати себе в руках; здатність стримувати збудження й роздратування; вміння володіти ситуаціями; здатність створювати життєрадісні мелодії в музиці дитинства тощо.

Варто відзначити, що педагог і психолог Леонід Мартинюк, автор праць у галузі педагогіки та психології, висловлював погляди на виховання дітей, які підтримували ідеї толерантності та виховання гармонійної особистості. Він підкреслював, що виховання повинно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та сприяти її гармонійному розвитку. Також Мартинюк підкреслював важливість розуміння дитини та толерантного ставлення до її потреб, думок і поглядів [81].

Сучасна освіта повинна активно реагувати на виклики глобалізації та різноманітності суспільства, спрямовуючи свої зусилля на формування компетентних особистостей, які можуть успішно функціонувати у полікультурному середовищі. Вчені та педагоги вивчають питання толерантності з різних педагогічних аспектів. Їхні дослідження зосереджуються на розвитку толерантності як важливої складової взаємодії між педагогами та учнями (Ю. Тодорцева, Л. Вишнеvsька), на важливості толерантності педагогів у навчальному процесі (О. Клепцова), та на формуванні толерантності вчителів початкової школи (О. Савченко). Ці дослідження стосуються не лише педагогічної методики, підготовки але й

Варто відзначити, що педагог і психолог Леонід Мартинюк, автор праць у галузі педагогіки та психології, висловлював погляди на виховання дітей, які підтримували ідеї толерантності та виховання гармонійної особистості. Він підкреслював, що виховання повинно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та сприяти її гармонійному розвитку. Також Мартинюк підкреслював важливість розуміння дитини та толерантного ставлення до її потреб, думок і поглядів [81].

Сучасна освіта повинна активно реагувати на виклики глобалізації та різноманітності суспільства, спрямовуючи свої зусилля на формування компетентних особистостей, які можуть успішно функціонувати у полікультурному середовищі. Вчені та педагоги вивчають питання толерантності з різних педагогічних аспектів. Їхні дослідження зосереджуються на розвитку толерантності як важливої складової взаємодії між педагогами та учнями (Ю. Тодорцева, Л. Вишнеvsька), на важливості толерантності педагогів у навчальному процесі (О. Клепцова), та на формуванні толерантності вчителів початкової школи (О. Савченко). Ці дослідження стосуються не лише педагогічної методики, підготовки але й

Сучасна освіта повинна активно реагувати на виклики глобалізації та різноманітності суспільства, спрямовуючи свої зусилля на формування компетентних особистостей, які можуть успішно функціонувати у полікультурному середовищі. Вчені та педагоги вивчають питання толерантності з різних педагогічних аспектів. Їхні дослідження зосереджуються на розвитку толерантності як важливої складової взаємодії між педагогами та учнями (Ю. Тодорцева, Л. Вишнеvsька), на важливості толерантності педагогів у навчальному процесі (О. Клепцова), та на формуванні толерантності вчителів початкової школи (О. Савченко). Ці дослідження стосуються не лише педагогічної методики, підготовки але й

Сучасна освіта повинна активно реагувати на виклики глобалізації та різноманітності суспільства, спрямовуючи свої зусилля на формування компетентних особистостей, які можуть успішно функціонувати у полікультурному середовищі. Вчені та педагоги вивчають питання толерантності з різних педагогічних аспектів. Їхні дослідження зосереджуються на розвитку толерантності як важливої складової взаємодії між педагогами та учнями (Ю. Тодорцева, Л. Вишнеvsька), на важливості толерантності педагогів у навчальному процесі (О. Клепцова), та на формуванні толерантності вчителів початкової школи (О. Савченко). Ці дослідження стосуються не лише педагогічної методики, підготовки але й

Сучасна освіта повинна активно реагувати на виклики глобалізації та різноманітності суспільства, спрямовуючи свої зусилля на формування компетентних особистостей, які можуть успішно функціонувати у полікультурному середовищі. Вчені та педагоги вивчають питання толерантності з різних педагогічних аспектів. Їхні дослідження зосереджуються на розвитку толерантності як важливої складової взаємодії між педагогами та учнями (Ю. Тодорцева, Л. Вишнеvsька), на важливості толерантності педагогів у навчальному процесі (О. Клепцова), та на формуванні толерантності вчителів початкової школи (О. Савченко). Ці дослідження стосуються не лише педагогічної методики, підготовки але й

Сучасна освіта повинна активно реагувати на виклики глобалізації та різноманітності суспільства, спрямовуючи свої зусилля на формування компетентних особистостей, які можуть успішно функціонувати у полікультурному середовищі. Вчені та педагоги вивчають питання толерантності з різних педагогічних аспектів. Їхні дослідження зосереджуються на розвитку толерантності як важливої складової взаємодії між педагогами та учнями (Ю. Тодорцева, Л. Вишнеvsька), на важливості толерантності педагогів у навчальному процесі (О. Клепцова), та на формуванні толерантності вчителів початкової школи (О. Савченко). Ці дослідження стосуються не лише педагогічної методики, підготовки але й

методологічних аспектів професійної майбутніх педагогів (О. Абдулліна, А. Бойко, В. Бондар, Н. Глузман, В. Грицьова, О. Дубосенюк, О. Савченко, В. Слаєтьонін, Л. Хоружа та інших). Проблеми формування толерантного

вчителя в контексті полікультурного середовища також привертають увагу дослідників (В. Андрущенко, О. Антипова, Н. Асташова, О. Безкоровайна, Я.

Береговий, Л. Бобовнікова, О. Волощина, Я. Долгополова, О. Грива, Ю. Котелянець, А. Круглашов, І. Кривошапка, І. Кушніренко, В. Мухтерем, Т. Поніманська та інші). Ці дослідження спрямовані на вдосконалення

педагогічної практики та розвиток толерантних цінностей серед майбутніх педагогів, що є важливим кроком у будівництві відкритого та гармонійного суспільства.

Дослідники та педагоги, які працюють у галузі формування толерантності, розуміють, що вчителі відіграють ключову роль у розвитку цієї

важливої якості серед учнів. Їхні праці зосереджені на освітньо-виховній діяльності вчителів, які повинні бути не лише носіями знань, а й прикладами

та наставниками в питаннях толерантності. Дослідження цих авторів спрямовані на вивчення педагогічних практик та методів, спрямованих на

формування толерантності учнів. Вони вивчають різні аспекти педагогічної взаємодії, методики спілкування, а також роль вчителя як прикладу

толерантної поведінки. Ці дослідження сприяють вдосконаленню методів педагогічної роботи та розвитку толерантних цінностей серед учнів, що є

важливим завданням в сучасному освітньому середовищі.

Погляди академіка О. Савченко відзначають важливість толерантності в педагогіці і роль вчителя у формуванні цієї важливої якості учнів.

Толерантність в цьому контексті визнається не лише інструментом вчителя, але й частиною його особистої життєвої позиції. За цим підходом, вчителі, які

мають толерантну позицію, не лише надають учням знання, але і створюють сприятливий освітній середовище, де кожна дитина може відчувати себе

прийнятою і розуміється. Такий вчитель готовий працювати з різними учнями, незалежно від

їхнього соціального, етнічного або культурного походження, релігійних переконань і інших індивідуальних особливостей. Його толерантна позиція допомагає вирішувати конфлікти, сприяє зміцненню взаєморозуміння в класі, та сприяє розвитку учнів як особистостей.

Це підходить до сучасної концепції освіти, де розуміння та прийняття інших, різних від нас, вважається важливими компонентами громадянської культури і формуванням толерантної спільноти [70].

Погляди І. Бега підкреслюють важливість толерантності як одного з базових елементів системи цінностей педагога. Толерантна особистість вчителя включає в себе не лише повагу до інших, але й глибоке гуманістичне ставлення до дітей. Це передбачає розуміння, підтримку та співчуття до їхньої долі, а також прагнення розвивати позитивні якості і потенціал у кожній дитині.

Важливою особливістю цього підходу є відсутність прямого примусу та підкреслення позитивного стимулювання для розвитку дитячих здібностей та розв'язання конфліктів. Такий педагог є прикладом для своїх учнів і сприяє створенню позитивної та толерантної освітньої атмосфери, де діти можуть

вільно виражати свої думки та почуття, і де кожен відчуває себе прийнятим і розумітим [7].

Інсайти О. Клещової та Ю. Котелянець вказують на важливі аспекти формування толерантності через освіту. Вони відзначають, що навчання толерантності в освітньому процесі не обмежується лише передачею знань про толерантність, але передбачає глибоке розуміння та інтеграцію цих цінностей в особистість учнів.

Такий підхід вимагає не лише розуміння інструктором основ толерантності, але й здатність вихователя створювати ситуації та приклади, які сприяють учням усвідомленню та внесенню цих цінностей в їхній власний життєвий досвід. Особливий акцент робиться на гуманізації педагогічного процесу, яка відзначається терпінням, толерантністю та співпрацею.

Такий підхід допомагає розвивати учнівську свідомість і формувати толерантний підхід до різноманітності та інших людей [47].

Описані механізми формування толерантності вчителя є дуже важливими для розуміння процесу розвитку цієї риси особистості. Зниження чутливості до різних думок, вірувань і поведінки людей допомагає педагогу підтримувати спокій і розуміння в ситуаціях конфлікту та розбіжностей. Водночас, активізація механізмів, які сприяють гуманному спілкуванню, саморозвитку, і самореалізації, сприяє формуванню педагогічної толерантності.

Основними складовими педагогічної толерантності в цьому контексті є здатність до гуманного спілкування, критичного діалогу, відкритості до різних точок зору, а також відповідальності за свої дії і вчинки. Ці якості допомагають педагогу сприяти формуванню толерантної особистості учня, розвивати її позитивні стосунки з іншими та підтримувати гармонійне середовище в освітньому закладі [85].

Аналіз наведених нами критеріїв зрілої особистості, які включають у себе елементи толерантності, дійсно вказує на соціальну і суспільну природу цієї риси. Ці критерії відображають різні аспекти толерантної особистості та її здатність до співіснування в суспільстві. Дозвольте розглянути кожен із них окремо:

1. Широкі межі власного "Я" показують готовність бачити себе очима інших та сприймати різноманітні точки зору.

Це важливо для толерантності, оскільки вимагає відкритості та розуміння інших людей.

2. Здатність до теплих широкі стосунків включає в себе толерантність, оскільки позитивні стосунки з іншими вимагають прийняття та терпимості.

3. Емоційна рівноваженість і здатність керувати своїми емоціями важливі для сприйняття інших і зменшення конфліктів.

4. Реалістична адекватна оцінка навколишнього вимагає об'єктивного підходу до інших і зменшення упереджень.

5. Почуття гумору може допомогти вирішувати конфлікти та розглядати ситуації зі здоровою долею сарказму.

6. Цілісна творча філософія спрямована на позитивні та творчі взаємодії з іншими, а не на руйнацію.

Загальний підсумок полягає в тому, що зріла особистість, відповідно до наведених критеріїв, має розвинуту толерантність і готова до конструктивних відносин з оточуючими. Такі якості є важливими для вчителя, оскільки вони

сприяють побудові позитивного взаємодії в освітньому процесі та формуванню толерантних стосунків учнів.

Описані компоненти толерантності, які ви навели, свідчать про складний та інтегральний характер цієї риси особистості. Толерантність дійсно включає в себе психологічну стійкість, позитивні установки, комплекс індивідуальних якостей, особисті та групові цінності.

Згідно з гуманістичними теоріями особистості, які виокремили А. Маслоу та К. Роджерс, толерантність є результатом самоактуалізації та прагнення до самовдосконалення. Вона відображає сприйняття себе та інших,

а також прагнення до гармонійних відносин і взаєморозуміння. Піклування про благоустрій інших та готовність до відкритого і чесного спілкування є складовими толерантної особистості. Почуття гумору також може бути важливим, оскільки гумор може допомагати вирішувати конфлікти та ставитися до життя зі здоровою долею іронії [85].

Такий підхід до толерантності підкреслює важливість розвитку позитивних емоцій, соціальних навичок та глибокого розуміння самої себе та інших для досягнення співіснування та спільного процвітання в суспільстві [87].

Погляди російських психологів-практик В. Маралова і В. Ситарова на толерантність як ідеологічний, етичний та життєвий принцип дійсно важливі та цікаві. Вони підкреслюють значення визнання цінності та неповторності

всього живого, перш за все, людини, і відкидання примусу як засобу вирішення конфліктів та проблем.

Їх підходи до розвитку толерантності в особистості включають такі ключові аспекти:

1. Прийняття власної особистості та подолання психологічних страхів і захисних реакцій. Це важливий крок до формування толерантності, оскільки відкрита та самосвідома особистість може бути більш толерантною до інших.

2. Усвідомлення рівня власного егоцентризму та набуття асертивності.

Асертивність дозволяє людині відстоювати свої погляди та права, не порушуючи моральних прав інших. Це важливий аспект у розвитку взаєморозуміння та толерантності.

3. Формування терпимості. Розуміння та прийняття різних поглядів, культур, релігій і життєвих стилів інших людей є ключовим для розвитку толерантності. Терпимість допомагає створити сприятливу атмосферу для спільного спілкування та розвитку.

Висвітлені аспекти є важливими в контексті формування толерантної особистості і сприяють побудові гармонійних відносин у суспільстві.

Толерантність, заснована на розумінні, прийнятті, емпатії та терпимості, об'єднує в собі самостійність, доброзичливість, такт, почуття гумору та власного достоїнства. Вона погіршила розвиток інших поглядів, ідеалів, позицій та звичаїв. Таким чином, гармонійна особистість є толерантною, не усвідомлює потреби адаптації до реальності та безконфліктного співробітництва в суспільстві. Внаслідок цього гордість, егоїзм, агресивність, цинізм, байдужість та конфліктність поступово втрачають свою актуальність [14;27;82].

Так, можна стверджувати, що толерантність є основою моральної культури людини і результатом показника її соціальної значущості.

Толерантність проявляється в знаннях, уміннях, навичках і компетентності, істотно як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності.

Наявність толерантності в структурі свідомості особистості відображає її високий рівень зрілості. Дослідження психологів показують, що залежність між рівнем вияву толерантності людини і системою цінностей, яка шукає її життєвий вибір, існує. Толерантність показує здатність людини сприймати різноманітні погляди, ідеали, позиції і звички інших людей, роблячи це з повагою та розумінням, що сприяє збереженню гармонійних взаємодій у суспільстві [5;21;47;50].

Дослідники, які вивчали психологічні аспекти толерантної поведінки та її сутність, зробили значний внесок у розуміння цього феномену. Автори, такі як Г. Олпорт, Е. Фромм, Н. Стросон, С. Кобаса, П. Ніколсон, О. Асмолов, С. Бондірева, І. Гришпун, Г. Солдатова та ін., досліджували толерантність з різними підходами, розглядаючи її як інтегральну характеристику фахівця, особистісно-професійну якість, готовність і здатність, стосунки і установки, тип ставлення та можливості.

Ці різноманітні підходи дозволяють глибше розуміти толерантність та її роль у професійному та особистісному розвитку фахівців. Дослідження в цій галузі допомагають вдосконалювати підходи до навчання та підготовки фахівців, сприяючи розвитку їх толерантної поведінки та підвищенню якості міжособистісних відносин у професійному середовищі.

Толерантність, відповідно з дослідженнями і точкою зору І. Федосєєвої, є інтегральною здібністю особистості, яка дозволяє безконфліктно взаємодіяти з соціальним середовищем [77]. Ця здатність стає ключовою якістю, яка впливає на успішність діяльності та самореалізацію особистості.

Також толерантність можна розглядати з різних позицій, включаючи її як ціннісну орієнтацію, форму соціальної взаємодії, механізм спілкування та професійно важливу якість для фахівців, які працюють у сфері "людина - людина" [31; 59].

Ці аспекти толерантності становлять предмет вивчення та обговорення у соціально-психологічних дослідженнях, сприяючи розвитку розуміння цієї важливої якості та її ролі в сучасному суспільстві.

Для визначення сутності толерантності у професійно-педагогічному контексті ми вважаємо за необхідне проаналізувати різні тлумачення цього явища, які опубліковані в психолого-педагогічних дослідженнях з педагогіки.

Докладну інформацію та відповідні джерела наведено в таблиці 1.2. (додаток А).

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень стає очевидним, що для майбутніх педагогів, студентів толерантність є єдиною з ключових професійних компетентностей. Вона формується через усвідомлений та ретельний діалог із суспільством і створення правил поведінки в соціумі.

Толерантність також передбачає готовність здійснювати професійну діяльність на основі гуманістичних цінностей. Лише та особистість, яка відкрита для людського спілкування та критичного діалогу, і яка позиція в суспільстві обґрунтовується на толерантність як критерій поведінки, може виховати толерантну особистість.

Аналіз широкого спектру наукових концепцій і підходів для визначення понять толерантності та суміжних понять з різними критеріями дозволить краще розуміти їх сутність і охопити різноманітність ознак, пов'язаних із цими поняттями. Цей аналіз підтверджує, що толерантність є предметом вивчення та аналізу багатьох наукових галузей.

1.2. Сфера термінологічного аналізу даної проблеми

Для проведення дослідження щодо формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи важливі застосування основних понять, які швидше конкретизують об'єкт і предмет дослідження. Зважаючи на інтердисциплінарний характер цієї проблеми, у термінологічному полі дослідження включають поняття різного рівня узагальнення, які об'єднуються у два теоретичні блоки. Перший блок можливий до об'єкта дослідження і забезпечення його конкретизації, включає такі поняття, як "професійна компетентність", "професійна підготовка", "зміст професійної підготовки" та

"педагогічні цінності освіти." Другий блок розкриває предмет дослідження і включає такі поняття, як «педагогічна толерантність», «толерантність педагога», «інтолерантність», «інтолерантна поведінка» і «професійна толерантність» (рис.2.1).

Рисунок 1.1. Термінологічне поле дослідження понять, що відображає об'єкт дослідження

Термін "професійна компетентність" може бути інтерпретований простими способами. Український педагогічний словник, наприклад, розуміє це поняття як сукупність знань, умінь і навичок, які потрібні для роботи в певній кваліфікаційній галузі [67]. Підручник з педагогіки для магістрантів педагогічних спеціальностей розглядає професійну компетентність як процес навчання і отриманих працівників професійними знаннями і вмінням з наданням їм реальних навичок для виконання певних видів робіт, а також для засвоєння загальнонаукових і професійно-значущих знань, умінь і навичок [15]. Професійна компетентність також може розглядатися як спеціальна освіта, що відрізняється від загальної освіти і спрямована на здобуття знань, умінь і навичок, які отримали обрану професію та спеціальність [10].

У контексті нашого дослідження слід відзначити погляд Д. Черешникової [82], яка вважає головним призначенням сучасної професійної

освіти не лише формування фахівця та його «жорстких» навичок, які пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, але також його ціннісний та духовний розвиток. Однією з ключових задач у цьому контексті є проблема виховання толерантності серед магістрантів, які навчаються за програмою педагогіки вищої школи. Подібний підхід до розуміння функцій професійної освіти, як процесу підготовки викладачів вищої школи, також спільний з поглядами С. Омельченко. Він підкреслює, що в умовах розвитку демократичного суспільства основним завданням є формування у майбутніх педагогів принципів взаєморозуміння, ефективної взаємодії [60].

Л. Хоружа, наприклад, розглядає професійну компетентність педагога як сукупність теоретичних знань, практичних навичок, накопиченого досвіду та особистісних якостей. Вона вважає, що ці аспекти сприяють ефективності та результативності педагогічної діяльності педагога [80]. Ця компетентність представляє собою інтегративну особистісну якість, де внутрішні ресурси людини, її особливості здатності та якості виступають джерелом успішної предметної діяльності в системі освіти [68]. Саме тому сучасний компетентний педагог повинен мати розширений арсенал професійних якостей, високий рівень науково-теоретичної та практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності та ефективного спілкування зі студентами, використовуючи сучасні технології.

З погляду нашого дослідження, ми вважаємо, що професійна компетентність може бути описана як інтегрований комплекс рис особистості, який об'єднує знання, навички, досвід та особу [21]. Ми вважаємо, що це розуміння дозволяє розглядати толерантність педагога як ключову особистісну якість та важливу.

Професійна компетентність розвивається під час підготовки до педагогічної діяльності, яка проходить у закладах вищої освіти на другому рівні вищої освіти - магістратури. Психологи розглядають професійну підготовку як засіб розширення індивідуального потенціалу особистості, розвитку резервних сил та підвищення пізнавальної та творчої активності на

основі здобуття загальнонаукових та професійно важливих знань, вмінь та навичок [11].

Дослідники педагогічних наук розглядають сутність професійної підготовки як процес набуття особистості професійної освіти, що включає в себе опанування інтелектуальних знань, розвиток відповідних навичок та формування додаткових професійних якостей [79].

Проблеми професійно-педагогічної підготовки та формування особистості сучасного вчителя досліджували численні вчені, в тому числі О.

Абдуліну, І. Богданову, А. Богуш, О. Дубасенюка, В. Журавльова, Е. Карпову,

З. Курдяна, А. Липенко, Т. Осипову, Р. Хмелюка, О. Цокур та інші. Вони

розглядають професійну підготовку як процес формування та удосконалення знань, умінь, навичок, якостей особистості, більшість для виконання діяльності, що отримують під час навчання, самоосвіти або професійної освіти.

Інші науковці, такі як Л. Ахмедзянова, І. Богданова, О. Карпова, Н. Кічук та інші, вважають, що професійна підготовка майбутнього педагога відбувається у сприйнятті її як клісного процесу, який включає засвоєння загально-педагогічних та соціальних знань, умінь і навичок, а також

встановлення норм поведінки у професійному середовищі.

Педагогічний словник визначає термін "підготовка" як процес формування та збагачення знань та навичок, менший для адекватного виконання конкретних завдань [25].

А. Конох [44], досліджуючи процес формування фахівців у галузі спортивно-оздоровчого туризму, визначає професійну підготовку як процес, спрямований на формування рівня професійної компетентності особистості, необхідного для організації власної професійної діяльності.

Отже, аналіз дослідження поняття «професійна підготовка» дозволяє розглядати її з трьох аспектів: як процес формування майбутніх фахівців, як метод та результат діяльності навчального закладу і як сенс включення студента в навчально-виховну діяльність.

Система професійної підготовки майбутніх педагогів на другому (магістерському) рівнях вищої освіти базується на фундаментальності, науково-практичній спрямованості та орієнтації на інноваційні технології у сфері освіти.

Дослідники, аналізуючи процес професійної підготовки з педагогічної точки зору, надають перевагу дослідженню її змісту. Вони розглядають «зміст освіти» як систему наукових знань, навичок та умінь, які забезпечили всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей молоді, формування світогляду, моралі та поведінки, підготовку до участі в суспільному житті та

праці (за словами Ю. Бабанського). М. Ярмаченко визначає "зміст освіти" як систему знань про навколишній світ, сучасне виробництво, культуру та мистецтво, включаючи загальні інтелектуальні та теоретичні уміння, навички творчого розв'язання практичних і теоретичних завдань. Інші дослідники, такі

як І. Лернер, М. Скаткін, розпочав "зміст освіти" як систему знань, умінь та навичок, підготовку до творчої діяльності та формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи в певній галузі людської діяльності. Словом, введені вказують на інші аспекти та визначення поняття "зміст освіти" [24].

Згідно з темою нашого дослідження, погляд М. Деденка, який підкреслює необхідність інтеграції наукових знань зі світом людських потреб, визнається доречним. Він стверджує, що ця інтеграція допоможе сформувати науковий стиль мислення у випускників магістерського рівня і зробити наукові знання доступними для повсюдного використання [88].

Відповідно з дослідженнями О. Гомонюка, ціннісно-смісловий компонент у змісті професійної педагогічної освіти має велике значення. Він наголошує, що формування висококваліфікованих спеціалістів, здатних до творчого мислення та нестандартних дій, неможливе без організації навчальної діяльності, яка сприяє максимальному розвитку особистості та розкриттю їх творчого потенціалу, а також формування ціннісно-сміслових компетентностей.

Аналогічну позицію висловлює В. Андрущенко [22], який дає основну мету професійної педагогічної підготовки у формуванні розуміння необхідності розвитку особистості, яка поєднує її інтереси та високий професіоналізм із загальними цінностями та інтересами, включаючи національні, загальнонародські, екологічні тощо [4].

Система цінностей, яка стає аксіологічним аспектом педагогічної свідомості та є основою змісту професійної підготовки, включає наступні складові: 1) цінності, пов'язані з усвідомленням особистості своєї ролі в соціальній сфері; 2) цінності, які потребують у спілкуванні; 3) цінності, що спонукають до саморозвитку творчої індивідуальності; 4) цінності, які сприяють самореалізації; 5) цінності, що дозволяють задовільнити практичні можливості (за І. Ісаєвою, Т. Серебряковою, І. Серовою та іншими авторами) [71].

Професор З. Равкін у своїх дослідженнях, присвячених педагогічним цінностям освіти, виділяє декілька груп цінностей: соціально-політичні, інтелектуальні, моральні та цінності, пов'язані з професійною педагогічною діяльністю. В їх склад входять такі аспекти: звернення до педагогічної роботи, усвідомлення особистої та суспільної відповідальності за вибір своєї професії, пристрасть до неї, здатність до пошуків і досліджень, високі моральні якості, комунікативні навички та демократичний стиль спілкування, а також професіоналізм.

Ми погоджуємось із думкою Г. Шеламової, що освіта є інститутом, який сприяє формуванню толерантності за умови використання діалогу, співробітництва та взаємоповаги.

Узагальнюючи вищезазначені точки зору і позиції, ми приходимо до висновку, що педагогічні цінності, включаючи толерантність, є об'єктивними, залишаються сформованими в процесі історичного та суспільного розвитку системи освіти та зафіксовані в педагогічній науці у вигляді і, концепцій та теорій [68].

Вони служать стійкими орієнтирами, які допомагають педагогам вирішувати питання щодо свого життя та педагогічної діяльності. Впровадження загальнолюдських цінностей, таких як добро, краса, справедливість, обов'язок, рівність та чесність, до педагогічних цінностей створює основу для розробки змісту педагогічної освіти [22].

При аналізі термінологічних узагальнень, пов'язаних із предметом дослідження, ми звернемо увагу на такі поняття «педагогічна толерантність», «толерантність педагога», «інтолерантність», «інтолерантна поведінка» та «професійна толерантність».

"Педагогічна толерантність" вказує на готовність та здатність педагогів розуміти, приймати і поважати індивідуальні особливості та думки, навіть коли учні відрізняються від власних переконань чи відомих стандартів.

"Толерантність педагога" - це здатність педагога виявляти толерантність та прагнення сприяти побудові взаєморозуміння та гармонійних відносин у навчальному середовищі.

«Інтолерантність» вказує на наявність терпимості чи готовності прийняти різницю, що може призвести до негативної поведінки чи взаємодії з іншими.

"Інтолерантна поведінка" - це прояв негативної поведінки, який може включити в себе дискримінацію, недовіру, чи конфлікти на підставі неприйняття різниці.

"Професійна толерантність" здатність до здатності педагога проявляти толерантність у контексті їх професійної діяльності, зокрема, взаємодії з учнями, колегами та іншими учасниками навчального процесу.

Ці поняття грають важливу роль у контексті дослідження толерантності та її ролі в педагогічному процесі.

НУБІП України

Справді, сучасні тенденції в освіті акцентують увагу на гуманізації навчального процесу та на важливості розвитку толерантності серед студентів. Роль педагога стає ключовою в цьому процесі, оскільки він страждає важливу роль у формуванні цінностей, моральних переконань та підходів до взаємодії з іншими»[2].

Ж. Ватерло правильно виконати завдання освіти у формуванні толерантності серед студентів. Толерантність є важливою для розуміння та повної різноманітності, яка характеризує наше сучасне суспільство. Педагоги повинні бути прикладом толерантності та сприяти її розвитку серед своїх

учнів. Вони можуть навчати студентів розуміти інші культури, цінності, ідеї та думки, та виховувати у них здатність мирно вирішувати конфлікти та розв'язувати питання ненасильницькими методами.

Толерантність дійсно є важливою якістю, яка сприяє спільному розумінню, співробітництву та мирній коісноті між індивідами та групами.

Педагоги, які висвітлюють ці цінності та сприяють їх розвитку, грають важливу роль у формуванні духовної особистості та сприяють будівництву гармонійного суспільства [63].

Термін "педагогічна толерантність" розкриває важливі аспекти у вимірах виховання та навчання. Це поняття підкреслює важливість розуміння, прийняття та поваги до різноманітності серед учнів, їхніх думок, цінностей та інших особистісних відмінностей. Здатність учителя встановлювати діалогічні відносини зі своїми учнями та іншими учасниками освітнього процесу на основі поваги та толерантності є важливою для створення відкритого та демократичного освітнього середовища.

Педагогічна толерантність забезпечує усвідомлення та застосування учнями різних точок зору, різноманітності культур, традицій, індивідуальних потреб та рівнів здібностей. Це додатково створювати відносини, засновані на довірі та взаємодові, та сприятти розвитку позитивного психосоціального клімату в навчальних закладах.

Педагогічна толерантність є ключовим фактором для педагогів, які працюють з іншими групами учнів, включаючи тих, хто може бути відмінним за походженням, культурою, релігією чи здібностями. Сприяючи толерантності серед своїх учнів, педагоги допомагають створювати суспільство, де різноманітність ціннісних поглядів та переконань розглядається як багатство, а не причина конфліктів [12].

Думка дослідниці Н. Ротар та інших вчених підкреслює важливість розуміння толерантності як встановлення на паритетний діалог та прийняття різних поглядів і переконань. Цей підхід акцентує увагу на важливості відкритості до іншого точку зору та здатності до взаєморозуміння [68].

Підходи до толерантності як конгломерату типів позитивної взаємодії (діалог, співпраця, спілка) та визначення характеристик толерантної особистості (емоційна, моральна і поведінкова стійкість, високий рівень співпереживання, здатність до рефлексії, соціальна активність, комунікабельність, прогностицизм, оптимізм тощо) допомагають більш конкретно розуміти, як толерантність може бути в житті та взаємодії особистостей [63].

Розгляд толерантності як найвищої цінності та моральної норми суспільства, як це робить дослідниця Н. Вожок, підкреслює її важливість у всіх аспектах життя, включаючи освіту та професійну діяльність. Це свідчить про позитивний вплив толерантності на прийняття компромісних та конструктивних рішень [11].

Визнання толерантності як невід'ємної характеристики професіоналізму та зрілості особистості про її важливість у сфері міжособистісних відносин та професійної поведінки. Толерантність може бути суттєвим чинником для успішного навчання та спілкування з більшою групою людей [42].

А. Молчанова вважає три аспекти толерантності в діяльності педагога, що підкреслює важливість цього підходу до проблеми:

1. Толерантна особистість педагога.

НУВБІП УКРАЇНИ

Цей аспект вказує на важливість толерантності як особистої якості педагога. Толерантна особистість педагога знову його сприйняттям себе в суспільстві як приклад мирного вирішення конфліктів та володінням власною толерантною позицією.

2. Побудова професійних стосунків на принципах толерантності.

НУВБІП УКРАЇНИ

Це означає, що педагог має створити сприятливі умови для конструктивної спільної діяльності всіх учасників освітнього процесу, підтримувати позитивні відносини та взаємодію.

3. Реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні.

НУВБІП УКРАЇНИ

Тут робиться акцент на педагогічному спілкуванні як засоби сприяння розвитку толерантності серед учнів. Педагог має змінювати роль моделі для своїх учнів, заохочуючи їх розуміти та поважати погляди інших.

Ці аспекти підкреслюють важливість толерантності в освітньому процесі, а також роль педагога в її розвитку та практичній реалізації. Толерантність стає не тільки цінністю для самого педагога, але і важливою освітньою метою, яку він має передавати своїм учням.

НУВБІП УКРАЇНИ

НУВБІП УКРАЇНИ

НУВБІП УКРАЇНИ

Інші дослідники, такі як Н. Асташова, А. Батаршов, О. Грива, О. Садохін, Г. Солдатова, Л. Шайгерова та інші, надають подібну характеристику толерантного педагога. Вони розглядають толерантність як ключову професійну якість фахівця у відносинах "людина-людина". У цих відносинах педагог повинен проявляти впевненість у власних позиціях, відчувати страху порівняння з іншими, боязнь втрати власної унікальності, відкритість до змін, прийняття наставництва та вміння завжди бачити можливості для особистого зростання та розвитку.

НУВБІП УКРАЇНИ

НУВБІП УКРАЇНИ

3. погляду гуманістичного підходу європейських дослідників, педагогічна толерантність представляє собою прояв свідомого, осмисленого та відповідального вибору особистості її суспільної та професійної позиції, а також соціальної активності в установлених відносинах, що базуються на принципах толерантності, емпатії та доброзичливості (за К. Роджерсом, Е. Фроммом, М. Хоркхаймером, М. Рекичем, Л. Рюмшиною) [50].

Отже, узагальнюючи, можна стверджувати, що в будь-якій конкретній життєвій ситуації зовнішні фактори та внутрішній стан людини служать основою її соціальної та професійної активності. Толерантність, у свою чергу, виступає особливим принципом для створення в різноманітному полікультурному світі та співзвучності в цьому різноманітних відмінностях та протилежностях. Вона відчуває емоційно-ціннісний контекст діяльності особистості та стає моделлю активної та позитивної взаємодії із суспільством. У межах нашої магістерської роботи ми розглядаємо толерантність як «систему внутрішніх ресурсів особистості, що складають основу її світогляду та культури» [20].

Далі, розглядаючи необхідність формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи, ми розуміємо, що сучасне освітнє середовище закладу освіти повинно базуватися на принципах педагогіки толерантності. Вчені, такі як Т. Варенко, В. Гаврилук, Г. Гайдук, К. Гнатовська, Ю. Гордієнко, Ю. Ірхіна, Ю. Котелянець, І. Кривошапка та інші розглядають що педагогіку як зміну системи міжособистісних відносин з побудовою на основі взаємної поваги. Нажаль, сьогодні ми спостерігаємо зростання проявів інтолерантної поведінки в освітньому середовищі, таких як глузування, психологічний тиск, нерівність у ставленні, дискримінація, агресія і так далі. Іншими словами, ми стикаємося з булінгом, мобінгом, босінгом.

Прояви інтолерантності, такі як ксенофобія, дискримінація, гандикапізм, руйнують суспільні відносини і призводять до погіршення соціальної ситуації як у міжособистісних стосунках, так і в суспільстві загалом. Вони спричиняють напругу, конфлікти та загострення відносин. У суспільстві, де посилюються інтолерантні тенденції, люди відчують ризик безпеки та стабільності, що може призвести до подальшого зростання конфліктів та руйнування міжособистісних стосунків. У такому суспільстві намагаються знищити відмінності між людьми, не враховуючи їхні індивідуальні риси та унікальність.

Погляди на інтолерантність в сучасній науці різняться.

Деякі вчені розглядають її як неприпустиму, нетерпиму поведінку, яка бере участь у собі відмова від чужих думок. Інші вважають інтолерантність негативною рисою, яка виникає в недопущенні участі інших людей, які відрізняються від індивіда. Також думають, що інтолерантність є результатом стереотипів, які відрізняються внаслідок недостатньої інформованості. Крім того, інтолерантність може обґрунтовуватися на переконанні, що власна група, система поглядів чи спосіб життя є кращими за інших.

У відношенні індивідуальних проявів інтолерантності дослідники розглядають різні аспекти. Наприклад, Г. Бардієр характеризує інтолерантну особистість як особу, яка проявляє неприйняття, байдужість, нехтування, нерозуміння [7].

Інтолерантну поведінку можна використовувати шляхом аналізу досліджень Г. Олпорта. Ця поведінка ґрунтується на суспільних правилах ієрархії, авторитаризмі, вірі у власну перевагу та правильність власних поглядів, а також на неприйнятті інших переконань чи точок зору.

Звертаючись до педагогів як до осіб, які не проявляють інтолерантну поведінку, ми можемо зосередитися на понятті "професійна толерантність" у контексті освіти. Це поняття розглядається разом з професійними характеристиками фахівця в певній галузі. Незалежно від професійної, професійна толерантність є обов'язковою якістю фахівця, яка сприяє ефективній співпраці з більш віковими групами, більшою національністю. Вона виражається у терпимості та повазі, полегшенні психологічного здоров'я не лише самого фахівця, а й людей, з якими він взаємодіє. Толерантність - це готовність до усвідомлених особистісних дій фахівця, спрямованих на встановлення гуманістичних стосунків між ними і людьми, з якими він взаємодіє [19].

Відповідно із висловленими Ю. Тодорцевою переконанням, можна однозначно стверджувати, що толерантність педагога потребує відповідних особистісних рис. Основними характеристиками толерантної особистості педагога є наступні критерії:

НУБІП України

- ❖ активна участь у соціальних справах;
- ❖ здатність до нетрадиційних рішень у повсякденних ситуаціях;
- ❖ готовність до швидкої адаптації свого підходу в навчально-виховному процесі, враховуючи змінювані властивості;

НУБІП України

- ❖ спроможність співпереживати та розуміти внутрішній світ іншої людини;
- ❖ стійкість у формуванні соціально-етичних мотивів педагогічної діяльності під час взаємодії з дітьми, колегами та батьками [76, 19].

НУБІП України

У рамках професійної діяльності педагога толерантна поведінка визначається як вміння створення індивідуального підходу до всіх категорій людей, незалежно від їхньої національності, віку, соціального статусу, віросповідання тощо [20]. Основні показники сформованості толерантності наведено на рис. 1.2

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Рисунок 1.2. Показники сформованості толерантності

Отже, поданий тезаурус у магістерському дослідженні служить основою, центральним змістовим елементом процесу формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи, що необхідною умовою для участі в освітньому процесі без конфліктів.

1.3. Модель толерантності майбутніх викладачів

Вивчення поняття толерантності в майбутніх педагогів вищої школи шляхом розгляду його структурних компонентів та основних характеристик є одним з можливих стратегій для розв'язання загальної проблеми дослідження. Під структурою толерантності ми маємо на увазі організаційну форму та внутрішнє устрійство системи, яке характеризує поєднання конкретних елементів. Розгляд питання про структуру толерантності є місцем у зв'язку з тим, що багатьма вченими ця риса розглядається як багатогранний аспект особистості зі складною структурою.

Аналіз основних видів толерантності дозволяє нам глибше зрозуміти її сутність і виявити всю різноманітність її ознак, розуміючи багатоаспектність її прояву в суспільному житті. Втім, різноманітність та багатозначність поняття «толерантність» роблять його складним об'єктом для наукового дослідження та розробки педагогічних методик для її формування [58]. Тому, важливо застосувати відповідні показники і критерії, які більш чітко виявляються.

Враховуючи, що толерантність майбутніх педагогів вищої школи є об'єктом дослідження в науково-педагогічній літературі і розглядається як важлива складова загальної професійної готовності, як складова у розділі 1.2, головним методом визначення структури цього педагогічного явища є використання ознак, які виходять за межі загального значення категорії, а саме професійної готовності. Розглянемо погляди авторів, які відносяться до досліджуваної проблеми.

О. Грива, у своїй дослідженні толерантності з точки зору соціальних

НУБІП УКРАЇНИ
установ, знань, якісних рис та інструментальних навичок особистості, визначає такі критерії толерантності: терпимість; співчутливість; комунікативність; емоційна стабільність; соціальна активність; адекватний рівень культури та освіти; адекватний рівень розвитку мислення [28].

НУБІП УКРАЇНИ
О. Будник розглядає толерантність як структурне поєднання мотиваційного, когнітивного, соціально-комунікативного, діяльнісно-технологічного та морально-естетичного компонентів і визначає її критеріями як світоглядний, мотиваційний, емоційний, когнітивний, комунікативний, діяльний [12].

НУБІП УКРАЇНИ
За думкою Н. Клокара, досліджуючи готовність педагогів до виховання толерантності, доцільно спиратися на загальні та універсальні структури, які включають:

- Мотиваційний компонент: мотивація для виконання цієї діяльності;
- Когнітивний компонент: знання про предмет та методи діяльності.
- Процесуальний компонент: професійні навички та вміння, які спрямовані на мобілізацію сил особистості для володіння діяльністю чітко визначеного напрямку [41, с. 112].

НУБІП УКРАЇНИ
Л. Чередник, аналізуючи структуру готовності вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів, виділяє три основні компоненти:

- ✓ Когнітивний компонент;
- ✓ Емоційно-ціннісний компонент;
- ✓ Діяльно-комунікативний компонент [81].

НУБІП УКРАЇНИ
І. Щербак, провівши аналіз досліджень щодо готовності майбутніх учителів до виховання толерантності, визначив основні компоненти таким чином:

- Мотиваційний (аксіологічний або ціннісно-мотиваційний) компонент, що включає потреби і мотиви;

■ Змістово-процесуальний (змістовий, пізнавально-орієнтаційний або мотиваційно-когнітивний) компонент, який забезпечує наявність теоретичних знань і розуміння суті діяльності;

■ Проективно-конструктивний (процесуальний, праксеологічний, операційний, дієво-операційний або рефлексивний) компонент, що фіксує забезпечення практичних навичок. Його стан сформованості пов'язаний з наявністю мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-когнітивного та творчо-діяльного компонентів

[85, с. 103–104].

За дослідженнями Ю. Гордієнко щодо формування педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземної мови початкової школи вона розуміє поняття «педагогічна толерантність» як інтегративну динамічну

особистісну якість. Ця якість забезпечує здатність педагога до комфортної

взаємодії у професійній сфері та до прийняття суб'єктів педагогічного процесу

без агресії, навіть якщо вони є носіями інших цінностей, переконань, поглядів

і форм поведінки. Основою для такої толерантної взаємодії є довіра, співпраця,

радість, емпатія, рефлексія, активна позиція, консенсус та психологічний

комфорт. Вона також виділяє компоненти толерантності, включаючи

мотиваційний, змістово-когнітивний, процесуально-комунікативний і

рефлексивно-повідінковий компоненти [27].

Г. Лопушняк пояснює характеристики толерантної особистості, які не

дозволяють оцінити її рівень та динаміку формування. З огляду на ціннісний

характер толерантності та особливості її становлення, вчений виділяє наступні

критерії сформованості толерантності:

✓ Знаннєвий критерій, що відображає ціннісну свідомість особистості через засвоєння цінних знань.

✓ Мотиваційний критерій, визначальний сформованість ціннісних установ, регулюючих діяльність.

✓ Діяльнісний критерій, який оцінює толерантність у ціннісній діяльності та цінних вчинках.

- ✓ Рефлексивний критерій, що дозволяє підтримувати здатність педагога до саморефлексії та самоаналізу, здатність передбачати наслідки своїх дій і бачити себе очима партнера по спілкуванню [54].

А. Крамаренко проводить цікаве дослідження щодо готовності педагогів до ведення освітнього процесу на засадах гуманізму. Вона виділяє структурні компоненти такої готовності:

- Мотиваційний компонент, який включає наявність професійних мотивів, усвідомлення сутності гуманізації педагогічного процесу, сформованість бажання працювати в режимі гуманних стосунків.
- Змістово-процесуальний компонент, який забезпечує загальноінтелектуальний рівень розвитку, систему фахових знань, умінь і навичок гуманізації педагогічного процесу в початковій освіті, щодо практичної реалізації знань і вмінь в організації гуманного педагогічного процесу в початкових класах.
- Рефлексивний компонент, який включає спрямованість на самопізнання, професійну спрямованість, адекватну самооцінку, самоконтроль та корекційну діяльність [49, с. 141].

С. Братченко [9] та Н. Асташова [6] рекомендують досліджувати толерантність за допомогою емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів, але з додатковим умовним компонентом - вербальним, що вказує на здатність людини розповісти про це обов'язково, але не обов'язково має про справжнє ставлення до поставленої мети.

О. Скрябіна, яка досліджувала структуру комунікативної толерантності, пропонує більш розширену структурну модель з багатьох компонентів:

- Когнітивний компонент, що відображає усвідомлення значення толерантного спілкування.
- Емоційний компонент, який впливає на ставлення суб'єкта до процесу толерантного спілкування та його результатів.
- Мотиваційно-ціннісний компонент, що включає в себе усвідомлення значення толерантного спілкування та цінностей.

Когнітивний компонент, який визначає стрімкий розвиток особистості під час комунікації.
Інструментальний компонент, який дозволяє педагогу керувати комунікативними навичками, сприяючи толерантному спілкуванню [72].

Ці різні підходи розглядають толерантність з різних та аспектів.

Отже, вчені, які вивчають толерантність, доводять, що вона складається із взаємопов'язаних компонентів: когнітивного (знаннєвого, інформативного), аксіологічного (ціннісного, мотиваційного), інструментального (дієвого, поведінкового) та якісного (рефлексивного, аналітичного) [28]. Дослідниця Н.

Нікітіна роз'яснює кожен із цих компонентів:

- Когнітивна складова: Це усвідомлені знання педагога про толерантність, історію та культуру народів світу та свого регіону, а також про соціальні особливості різних груп.
- Аксіологічна складова: Ціннісні установки педагога, виражені через перевагу гуманістичних цінностей, повагу до гідності людини та ідеї духовної свободи.
- Інструментальна складова: Це вміння сприймати інших як унікальних індивідів, проявляти терпимість та вміння розв'язувати конфлікти без насильства.
- Якісна складова: Це характеристики емоційного ставлення педагога до учасників педагогічної взаємодії, такі як доброзичливість, терпимість та емпатійність [58].

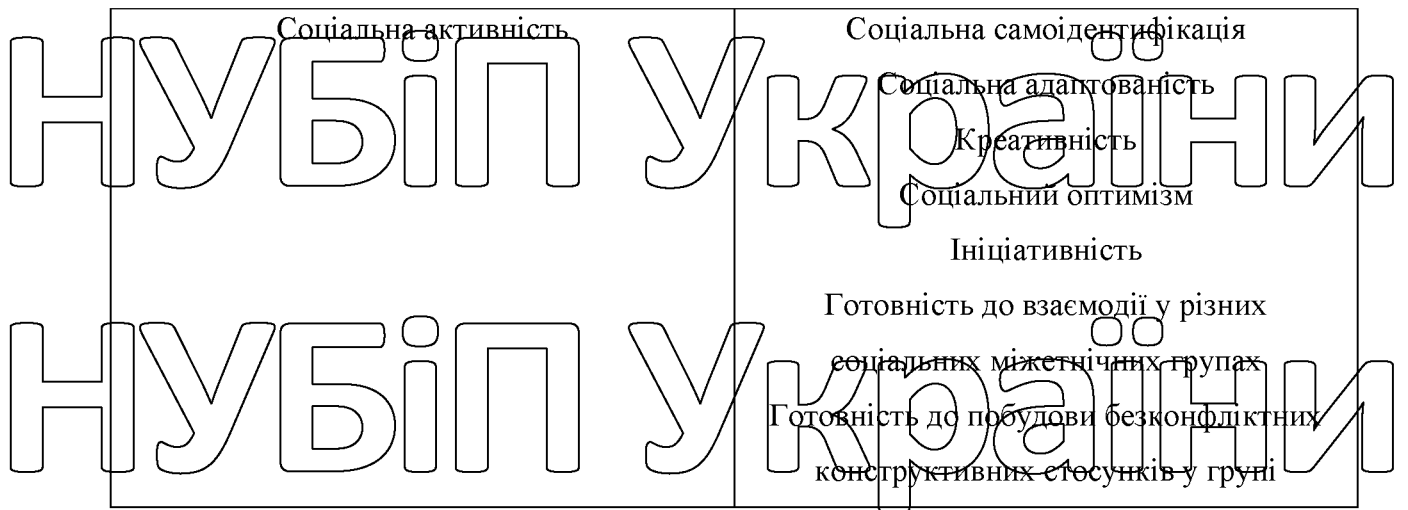
А. Вакулєнко [12] вважає основними критеріями толерантності наступні показники (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2.

Критерії толерантності майбутніх педагогів та їх показники

НУБІП України

<p>Критерії толерантності</p>	<p>Показники толерантності</p>
<p>Стійкість</p>	<p>Спокійність та рівнова в емоціях Лояльність, ввічливість та захопленість Терплячість та обачливість Зобов'язаність перед суспільством Незалежність та самодостатність</p>
<p>Емпатія</p>	<p>Сформованість моральних мотивів Чутливість партнера Чемність Високий рівень співпереживання Здатність до рефлексії</p>
<p>Розмаїтість або відхилення у способах мислення</p>	<p>Адекватне уявлення про те, що відбувається у свідомості, думках іншої людини Відсутність стереотипів, забобонів Гнучкість, критичність мислення Здатність неординарно вирішувати неординарні проблеми, завдання Орієнтованість на пошук рішення</p>
<p>Мобільність поведінки</p>	<p>Відсутність напруги, занепокоєння у поведінці Комунікативність Уміння знайти вихід із складної ситуації Автономність поведінки Динамізм Здатність до зміни стратегії чи тактики з врахуванням нових обставин ситуації</p>
<p></p>	<p></p>
<p></p>	<p></p>
<p></p>	<p></p>
<p></p>	<p></p>

- У нашому дослідженні ми розглянули вимоги до критеріїв, які розроблені Ю. Ірхіною [40] та Р. Кострубаном, зокрема:
- ❖ Об'єктивність вимірювання та представлення об'єкта дослідження.
 - ❖ Подання важливих та типових ознак досліджуваного явища або процесу.
 - ❖ Розкриття досліджуваного явища за допомогою різних показників, які можуть зробити висновок про ступінь вираженості конкретного критерію.
 - ❖ Врахування динаміки досліджуваної якості.
 - ❖ Простота, доступність та зручність використання.

Нами визначено наступні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний і поведінковий. Отже, на нашу думку, структура толерантності як важливої професійної якості особистості включає в себе цей конгломерат трьох виділених компонентів (рисунок 1.3).

НУБІП України

НУБІП України

КОМПОНЕНТИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА

КОГНІТИВНИЙ

МОТИВАЦІЙНО
ЦІННІСНИЙ

ПОВЕДІНКОВИЙ

Рисунок 1.3. Компоненти толерантності майбутнього педагога

Розглянемо вміст та параметри кожного з виділених компонентів толерантності майбутнього педагога вищої школи.

Почнемо із когнітивного компонента, враховуючи дослідження не тільки вітчизняних вчених, але й праці К. Бріггса, Дж. Келлі [87], І. Майерса, та М. Рокича.

Когнітивний компонент толерантності педагога вищої школи характеризує ціннісну свідомість особистості, що відображає дієвість як результат усвідомлення цінностей. Педагог повинен розуміти термін "толерантність" [84].

Дослідниця О. Савченко наголошує, що когнітивний компонент толерантності педагога демонструє прийняття й усвідомлення особистістю різноманітності та складності навколишнього світу і реальності, яка стає різноманітною у сприйнятті подій, а також усвідомлення неповноти власного сприйняття цих подій [55, 70].

Ступінь розвченості когнітивного компонента створеними критеріями, пов'язаними із здатністю майбутніх педагогів використовувати теоретичні знання про основи толерантної поведінки в соціумі та освітньому середовищі, а також виявляти полікультурний світогляд та критично мислити.

До показників когнітивного критерію відносяться:

- ✓ Розуміння сутності явища "толерантність";
- ✓ Знання про характеристики толерантної особистості;
- ✓ Усвідомлення існуючих меж толерантності;
- ✓ Розвиненість критичного мислення.

Наступний компонент – мотиваційно-ціннісний – вказує на наявність сформованих ціннісних установ, які спрямовують професійну діяльність.

Педагог повинен мати свідому потребу в толерантному ставленні до учнів як до особистостей із зовнішніми поглядами та знаннями. Важливо бути готовим

до конструктивної взаємодії в різноманітному полікультурному середовищі, виявити налаштованість на критичний діалог і отримати різноманітність точок

зору без прямих перечень. Консенсус, згідно з визначенням О. Григора, не

означає повної односторонності всіх учасників, але вимагає прямих

заперечень до загальних рішень та можливості внесення нейтральних або невеликих виправлень [29, с. 400].

Наша оцінка структури мотиваційно-ціннісного компонента полягає в

тому, що він включає мотиваційну та емоційну сферу особистості майбутнього

педагога, а також його цінні установки та орієнтації. Тому для визначення критеріїв цієї складової ми розглядаємо мотиваційний аспект, який означає

здатність виявити толерантну настанову на участь в освітньому процесі, створення сприятливого освітнього середовища, а також ціннісний аспект,

який допоможе усвідомити цінність та самодостатність кожної особистості у всіх її проявах та виявленнях власної толерантної настанови.

Мотиваційно-ціннісний компонент педагога проявляється через конкретну систему принципів та правил організації освітнього середовища, де

ключовими є:

- ✓ Ідея цінності кожної окремої особистості;
- ✓ Виявлення прав кожного на власну позицію та точки зору;
- ✓ Повага до гідності людини;

НУВБІП УКРАЇНИ

✓ Усвідомлення необхідності толерантної взаємодії;

✓ Прагнення до відкритої взаємодії.

За думкою Ю. Котелянця [47], мотиваційно-ціннісний компонент включає такі показники, як емпатія, емоційна стійкість, самоідентифікація тощо.

НУВБІП УКРАЇНИ

Критеріями для оцінки мотиваційно-цінісного аспекту толерантності педагога є:

✓ Розвинена емпатія, доброзичливість та усвідомлення важливості толерантної взаємодії.

НУВБІП УКРАЇНИ

✓ Сформована мотивація виявляти якість толерантної особистості.

✓ Прагнення до відкритої взаємодії та діалогічного спілкування.

✓ Поведінковий компонент пов'язаний з конкретною практичною діяльністю майбутнього педагога вищої школи, включає в себе

оцінку ефективності власної педагогічної роботи та здатність до аналізу її результатів.

НУВБІП УКРАЇНИ

Критерії цієї складової включають:

✓ Діальний аспект, який оцінює здатність виявляти толерантну позицію, створювати толерантне освітнє середовище, та будувати

НУВБІП УКРАЇНИ

конструктивний діалог тощо.

✓ Комунікативний аспект, який оцінює здатність до безконфліктної комунікації на засадах партнерства та суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

✓ Рефлексивний аспект, який підвищує усвідомлення власної позиції та ролі в освітньому процесі, а також здатність до аналізу

НУВБІП УКРАЇНИ

професійної діяльності.

Компонент змістової поведінки включає конкретні навички, уміння та компетентність, які виявляються в конкретних ситуаціях професійної

НУВБІП УКРАЇНИ

діяльності, такі як компроміс, спритність до дії без примусу, продуктивна співпраця, а також здатність до самоаналізу та саморефлексії. До показників

поведінкового критерію входять такі аспекти, як емпатія, здатність до виявлення гуманності, терпимості, доброзичливості та чутливості.

До важливих аспектів толерантності педагога вищої школи входять:

❖ Комунікативність: уміння ефективно взаємодіяти, співпрацювати та входити в діалогічне спілкування.

❖ Навички управління конфліктами: здатність мати можливості попередження та вирішення конфліктів.

Структурну модель толерантності педагога, яка відображає взаємозв'язок компонентів толерантності, їх критеріїв та показників, представлено в таблиці 1.3.

Щодо оцінки рівня сформованості толерантності у майбутніх педагогів вищої школи використовували традиційну трирівневу шкалу, яка відображає рівень толерантності. Таблиця 1.3 містить відомості про ці рівні.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях використовують як трирівневі, так і чотирирівневі моделі для оцінки сформованості толерантності. Трирівнева структура (високий, середній, низький рівень) є більш поширеною і зустрічається в багатьох педагогічних дослідженнях з кінця ХХ століття до початку ХХІ століття.

Наприклад, О. Крамарева [49] виділяє три рівні розвитку толерантності у вчителів у міжособистісній взаємодії зі школярами: низький (нейтрально-конфліктний); середній (вибагливий), високий (рефлексивний). Р. Кострубань, досліджуючи толерантність майбутніх учителів, виділив високий (творчий), достатній (продуктивний), початковий (низький) рівні сформованості. Також інші вчені, такі як І. Кривошапка [50], С. Лавриненко [51], О. Біда [9], також застосовувати подібний підхід для визначення рівня толерантності.

В. Сластьонін описує трирівневу структуру сформованості толерантності у вчителя початкових класів: низький рівень характеризується частковим знайомством з ідеями толерантності та байдужим ставленням до "чужого"; середній рівень включає знання та визнання свого "Я" та позиції "Іншого", а також показує співчуття; високий рівень виражається у використанні теоретичних знань у практиці та розширенні особистого досвіду через взаємодію [73].

У нашому дослідженні ми також використовуємо трирівневу градацію для оцінки сформованості толерантності у майбутніх педагогів вищої школи.

Високий рівень сформованості толерантності виявляється через володіння всіма ознаками, що відображені у визначених показниках. У магістрантів, які досягли цього рівня, завдяки глибокому розумінню сутності толерантності та характеристики толерантної особистості. Вони усвідомлюють обмеження толерантності, проявляють розвинену емпатію та мотив виявляють якість толерантних особистостей. Також вони володіють позитивними методами спілкування, проявляють гуманність, терпимість, доброзичливість, чутливість та емоційну стійкість у різних ситуаціях. Вони успішно взаємодіють та співпрацюють у процесі вирішення загальних проблем і завжди знають шляхи попередження та вирішення конфліктів.

Магістранти з середнім рівнем сформованості толерантності володіють задовільними знаннями про толерантність та риси толерантної особистості. У них існує часткове усвідомлення меж толерантності. Емпатія розвинена на середньому рівні, і вони проявляють ситуативний інтерес до розвитку якості толерантних особистостей, хоча це більшого впливає з прагматичних міркувань. Виявляють гуманність, терпимість, доброзичливість та чутливість, але не завжди успішно контролюють негативні емоції. У деяких конфліктах вони прагнуть співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування, але не завжди здатні конструктивно вирішувати конфлікти.

Магістранти з низьким рівнем сформованості толерантності характеризуються наступними ознаками: у них лише фрагментарні знання про сутність толерантності та характеристики толерантної особистості, емпатія у них розвинена недостатньо; вони не відкриті до інших точок зору та не визнають їх. Їм притаманні такі риси, як йогоїзм, зверхність, недоброзичливість, нетерпимість, роздратованість, агресивність і конфліктність.

Таблиця 1.3

Структура поняття «толерантність педагога вищої школи»

Компоненти	Критерії	Показники вияву
Когнітивний	Когнітивний	-знання про сутність феномена «толерантність»; -знання про якості толерантної особистості; -усвідомлення існування меж толерантності; -сформованість критичного мислення.
Мотиваційно-ціннісний	Мотиваційний	- сформована мотивація на виявлення якостей толерантної особистості; -розвинена емпатія, доброзичливість, усвідомлення толерантної взаємодії;
	Цінісний	- прагнення до відкритої взаємодії, до діалогічного спілкування
Поведінковий	Діяльнісний	-здатність виявляти власну толерантну позицію, створювати толерантне освітнє середовище, будувати конструктивний діалог; -уміння знаходити способи попередження та розв'язання конфліктів
	Комунікативний	-здатність здійснювати безконфліктну комунікацію на засадах партнерства та суб'єкт-суб'єктної взаємодії
	Рефлексивний	-усвідомлення власної позиції і ролей освітньому процесі; здатність до аналізу професійної діяльності

Визначення критеріїв, показників і характеристик рівнів сформованості толерантності серед магістрантів, які навчаються за спеціальністю «Педагогіка вищої школи», є обов'язковим етапом для подальшого експериментального проведення цього дослідницького питання.

Висновки до розділу 1

У першому (теоретичному) розділі нашої магістерської роботи ми виконали наступні завдання:

- ✓ Дослідили походження поняття толерантності та основні ідеї, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу на цю тему.
- ✓ Визначили структуру толерантності, критерії та показники її результату, а також рівень сформованості цієї якості у майбутніх педагогів вищої школи.

Завдяки міждисциплінарному аналізу досліджуваної проблеми, нам вдалося уточнити сутність терміну "толерантність" у трьох різних аспектах: історико-філософському, культуролого-лінгвістичному та психолого-педагогічному. Цей аналіз дозволяє нам встановити різні підходи до визначення наявності цього поняття. Ми встановили сутність «толерантності» як комплексної моральної якості особистості, яка включає в себе здатність приймати інші ідеї, погляди, переконання та звички без агресії. Вона виявляється в терпимому ставленні до інших людей, вмінні співчувати, вірити і співпрацювати з ними, а також у здатності вести конструктивний діалог та вирішувати конфлікти.

В даній роботі ми розглядали толерантність у магістрантів, які навчаються

на спеціальності "Педагогіка вищої школи", як суттєву професійну якість майбутніх педагогів. Ця якість виражається через активну моральну позицію та готовність до конструктивної співпраці з іншими учасниками педагогічного процесу. Вона проявляється виявленні гуманності, терпимості, та доброзичливості, а також у здатності вирішувати конфлікти в професійній сфері без застосування насильства.

Ми також визначили компоненти толерантності (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий), а також встановили критерії та показники, за якими можна застосувати толерантність у прояві майбутніх педагогів. Крім того, ми визначили рівень сформованості толерантності у магістрантів, які навчаються на спеціальності "Педагогіка вищої школи" (високий, середній, низький).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

2.1. Оцінка рівня сформованості толерантності майбутніх викладачів

Для проведення дослідження щодо розв'язання проблем формування толерантності у майбутніх викладачів вищої школи виконано наступні кроки.

Початковий етап відбувся у 2022–2023 навчальному році, який включав визначення місця проведення експерименту, адаптацію наявного інструментарію для визначення толерантності студентів, аналіз результатів цього етапу, а також формулювання висновків та можливих напрямків подальших дій.

На другому етапі, який тривав у 2023 році, були здійснені педагогічні заходи для розвитку толерантності під час професійної підготовки майбутніх викладачів. Також були сформульовані висновки та представлені результати дослідження.

Для цього експерименту було відібрано 30 студентів, які навчалися на магістерських рівнях за програмою «Педагогіка вищої школи» як у денній, так і в заочній формі навчання.

Метою проведеного педагогічного дослідження були такі завдання:

1. Провести відбір та при необхідності адаптувати діагностичний інструментарій.
2. Здійснити оцінку рівня розвивальності толерантності студентів-магістрантів у межах освітньо-професійної програми "Педагогіка вищої школи" на основі визначених критеріїв та показників за допомогою відбраного методичного інструментарію.

Особливо важливим аспектом у дослідженні рівня толерантності студентів-магістрів був відбір діагностичного інструментарію, який надав можливість провести аналіз толерантності студентів з різних позицій (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості толерантності магістрантів освітньо-професійної програми Педагогіка вищої школи у процесі формування їхньої професійної компетентності

Компоненти	Критерії	Діагностичний інструментарій
Когнітивний	Когнітивний	Бесіда Метод незакінчених речень
Мотиваційно-ціннісний	Мотиваційний	Тест «Оцінка рівня емпатичних здібностей» (В. Бойко)[62]. Методика діагностики спрямованості особистості (В. Басса)[56].
	Ціннісний	Метод узагальнення незалежних характеристик
Поведінковий	Діяльнісний	Методика діагностики доброзичливості за шкалою Кемпбелла Методика діагностики вольового потенціалу особистості (М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова)
	Комунікативний	Методика вивчення рівнів сформованості комунікативних та організаційних здібностей (М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова)
	Рефлексивний	«Експрес-діагностика поведінкового стилю в конфліктній ситуації» (М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова) Педагогічні спостереження

Для визначення рівня розвивальності когнітивного аспекту толерантності відповідно до критеріїв знань (включаючи розуміння сутності явища «толерантність»), знання про характеристики толерантної особистості,

усвідомлення обмеженості толерантності та наявності критичного мислення), були використані наступні діагностичні методи:

- ✓ метод незакінчених речей;
- ✓ бесіда.

Застосування методу незакінчених речень надало можливість якісно провести аналіз реакцій учасників на певні стимули, що дозволило визначити як когнітивні, так і емоційно-цінні аспекти вивченого явища [30]. Цей метод використано для визначення рівня розуміння студентами сутності

"толерантності" та характеристики толерантної особистості, а також для встановлення рівня усвідомлення обмеженості толерантності. Ми надали респондентам незакінчені речення для заповнення. Такий підхід до діагностики використовувався також у дослідженні толерантності студентів педагогічних коледжів у позааудиторній діяльності І. Таргоній [75].

Оцінювання відповідей респондентів за методом незакінчених речень включало в себе якісний і кількісний аналіз, проведений наступним чином:

- За неповні або фрагментарні знання про сутність "толерантності" та якість толерантної особистості, а також за вияв усвідомлення існування меж толерантності надавався 1 бал.

- За достатні знання про сутність "толерантності" та якість толерантної особистості, але лише часткове усвідомлення меж толерантності респондент отримав 2 бали.

За глибокі знання про сутність "толерантності" та якості толерантної особистості, і повне усвідомлення почуття меж толерантності виявилось 3 бали.

Кількість балів, які надавалися кожному студенту за результатами методу незакінчених речень, підраховувалася та розподілялася відповідно до таких критеріїв: 1–10 балів показали на низький рівень; 11–17 балів на середньому рівні; 18–21 бал на високий рівень [75].

Результати дослідження з використанням методу незакінчених речень можна знайти в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати діагностування когнітивного критерію за методом незакінчених речень

Речення	Рівні		
	Високий рівень ЕГ/КГ	Середній рівень ЕГ/КГ	Низький рівень О ОЕГ/КГ
1. Толерантність це...	Магістранти мають високий рівень сформованих знань про толерантність, її соціальне і суспільне значення	Магістранти мають достатні знання про толерантність, але не усвідомлюють її соціального статусу.	Магістранти мають низький рівень сформованості знань про толерантність та її значення в освітньому процесі
	26 % / 28 %	32 % / 34 %	42 % / 38 %
1. Толерантну людину характеризують такі якості:.....	Магістранти чітко розуміють та усвідомлюють рамки толерантності та межі її вияву у людських якостях, яких називають 7-8 і більше	Магістранти в основному усвідомлюють характеристики толерантної особистості, називають 3-5 якостей	Магістранти не чітко усвідомлюють якості толерантної особистості та межі вияву толерантності
	34,43 % / 36,51 %	45,90 % / 47,62 %	19,67 % / 15,87 %
1. Гуманна людина – це та, яка	Магістранти мають високий рівень знань щодо сутності гуманності,	Магістранти засвідчили середній рівень усвідомлення гуманності як поведінкового критерію.	Магістранти виявили відсутність розуміння гуманності та гуманної поведінки особистості
2. Доброзичлива людина – це та, яка ...	гуманної поведінки, називали щонайменше 5	називали	соціумі, називали 1
3. Бути чуйною людиною – це...	ознак	2-3 її ознаки	ознаку
	36,07 % / 38,10 %	45,90 % / 47,62 %	18,03 % / 14,28 %

4. Бути терпимою людиною – це
5. Виявляти емоційну стійкість – це

Проведений аналіз результатів діагностичного оцінювання студентів, які навчаються за програмою "Педагогіка вищої школи", за методом незакінченого речення показує на те, що 34,43% студентів факультету "ЕГ" та 36,51% студентів факультету "КГ" визнали певні аспекти толерантної особистості, такий як співчуття, доброзичливість та терпимість. В їх відповідях відображалася готовність приймати такі інші, які вони є, бути готовими до прийняття іншого погляду та проявляти терпимість до думок і вчинків інших.

За результатами оцінки середнього рівня знань щодо сутності толерантності 47,54% студентів факультету "ЕГ" та 47,62% студентів факультету "КГ" вказали на дві ознаки толерантності, такі як "прийняття інших осіб" і "володіння своїми емоціями".

Натомість низький рівень сформованості знань щодо виживаної якості особистості виявився у 18,03% студентів факультету "ЕГ" та 15,87% студентів факультету "КГ", які зазначили лише одну ознаку або дали формальні відповіді.

Загальний аналіз результатів дослідження дозволяє висунути висновок щодо рівня розуміння студентами сутності поняття «емоційна стійкість», включаючи «уміння контролювати свої емоції та поведінку», «володіння собою», «аналіз власних дій та рішень», та «здатність спокійно у стресових ситуаціях».

Середній рівень розуміння поняття «емоційна стійкість» був виявлений у 40,98% студентів факультету «ЕГ» та 42,86% студентів факультету «КГ». У їхніх відповідях виділялися такі інтерпретації, як «здатність керувати своєю

поведінкою», «уміння зберегти спокій у стресових ситуаціях» і «невербальний контроль над емоціями».

Низький рівень розуміння поняття "емоційна стійкість" виявився у 24,59% магістрантів з факультету "ЕГ" і 22,22% магістрантів з факультету "КГ", що майже не мало знань про цю якість.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою методики незакінчених речень, свідків, що 32,79% студентів факультету "ЕГ" і 33,33% студентів факультету "КГ" показали високий рівень розуміння поняття "чуйність". Вони визнали такі риси чуйної особистості, як «доброта», «спроможність сприймати

емоційний стан інших», «здатність слухати інших», «здатність до розуміння інтересів інших», «здатність відчувати біль інших», «спроможність співати», «готовність надавати».

Середній рівень розуміння цього поняття був характерним для 40,98% студентів факультету «ЕГ» і 44,44% студентів факультету «КГ», які описували поняття двома ознаками, такими як «здатність проявляти співчуття до інших» і «доброта», а також "здатність відчувати емоційний стан інших".

Низький рівень розуміння поняття "чуйність" виявили у 26,23% студентів факультету "ЕГ" і 22,23% студентів факультету "КГ", що фактично не мало знань про сутність цього поняття.

Аналіз рівня сформованості толерантності за показником "усвідомлення почуття меж толерантності" також проводився за допомогою методу незакінчених речень. Магістрантам було запропоновано завершити наступні незакінчені речення: "Толерантність повинна мати обмеження, наслідком...", "Толерантність не повинна мати обмеження, наслідком..." [57]. За результатами можна відзначити, що 27,87% магістрантів факультету "ЕГ" та 28,57% магістрантів факультету "КГ" показали високий рівень розуміння толерантності за цим показником, вказавши, що толерантність може бути

допустимою або недопустимою у відношенні від цього положення. Середній рівень сформованості був виявлений у студентів, які дали нечіткі відповіді та були невпевнені: 31,15% респондентів з факультету "ЕГ" і 33,33%

респондентів з факультету "КГ" Один із низьких рівнів розуміння був виявлений у 40,98% студентів факультету "ЕГ" (38,10% студентів факультету "КГ", які вказали, що толерантність не можна мати обмеження.

Отримані результати щодо визначення рівня сформованості когнітивного компонента толерантності за когнітивним критерієм проаналізовано з використанням кількостей і якісних показників для трьох рівнів сформованості: високого, середнього та низького. Визначення характеристик цих рівнів було здійснене на основі середньої арифметичної оцінки для кожного з трьох рівнів, як визначено на малюнку 2.1.

$$X = \frac{X_1 + X_2 + X_3 + \dots + X_N}{N} = \sum \frac{X_i}{N}$$

Рис. 2.1. Формула визначення характеристик рівня сформованості когнітивного компонента толерантності за когнітивним критерієм

де X – середнє арифметичне;

$X_1, X_2, X_3 \dots X_N$ – результати окремих методів,

N – кількість методів експериментального дослідження,

\sum – сума результатів всіх методів [23].

Узагальнені результати, що стосуються рівня розуміння толерантності магістрантами, які навчаються за спеціальністю "Педагогіка вищої школи" в рамках експериментальної та контрольної групи, представлені на рисунках

2.2. та 2.3.

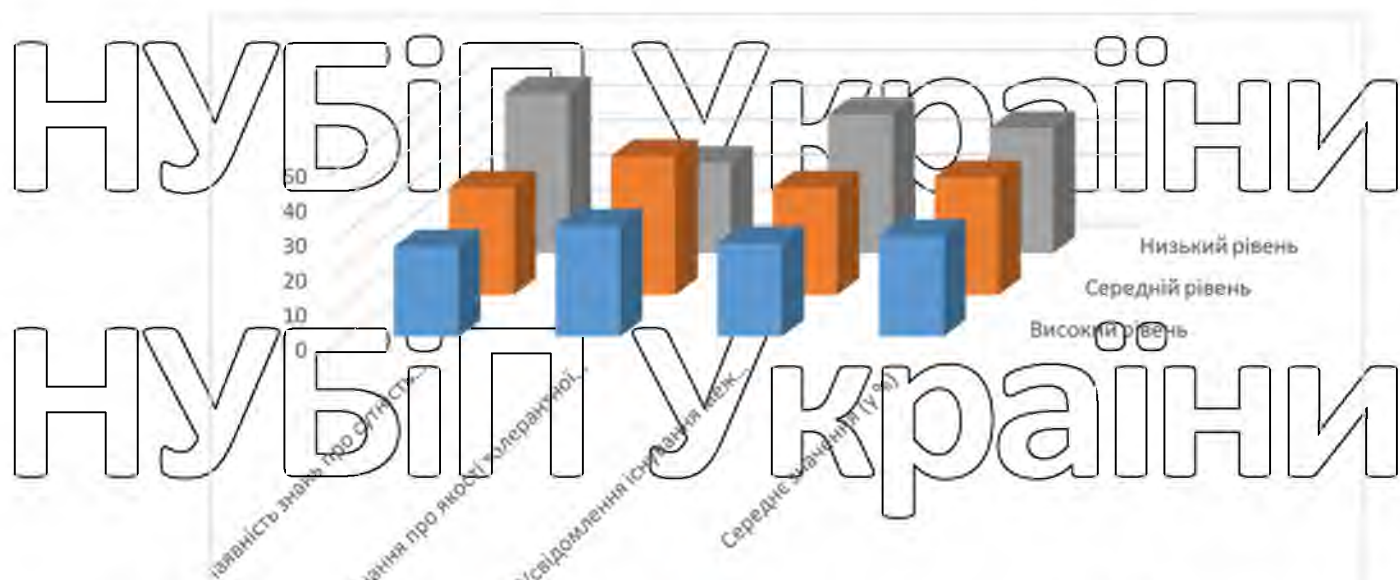

Рисунок 2.2. Рівень сформованості толерантності за когнітивним критерієм (констатуючий етап, EG)

Оцінка рівня розуміння толерантності магістрантами, які готуються до кар'єри педагогів у вищих навчальних закладах, з точки зору мотиваційно-ціннісного критерію, що включає в себе виявлення якостей толерантної особистості, розвинену емпатію, доброзичливість, усвідомлення толерантної взаємодії та бажання до відкритої комунікації та діалогічного спілкування, проводилася за допомогою таких діагностичних методів:

Рисунок 2.3. Рівень сформованості толерантності за когнітивним критерієм (констатуючий етап, КГ)

1. Оцінка рівня емпатичних здібностей В. Бойка[62] (додаток Б)
2. Методика діагностики спрямованості особистості (Б. Басса)[56]
3. Метод узагальнення незалежних характеристик.

З метою визначення рівнів сформованості толерантності за показником «розвинена емпатія» використовували тест «Оцінка рівня емпатичних здібностей» [62] (додаток Б).

Магістрантам було запропоновано відповісти "так" або "ні" на тридцять п'ять тверджень, після чого підраховувалася кількість правильних відповідей, які відповідали "ключу".

Після цього обчислювався загальний показник. Якщо респондент набрав від 26 до 36 балів, це відповідало високому рівню; від 15 до 25 балів - середньому рівню; від 0 до 15 балів - низькому рівню розвитку емпатії.

Результати проведеного діагностичного обстеження показали такі результати: 22,95% магістрантів ЕГ та 23,81% магістрантів КГ мали високий рівень розвитку емпатії; 29,51% магістрантів ЕГ та 30,16% респондентів КГ мали середній рівень розвитку емпатії; 47,54% магістрантів ЕГ та 46,03% респондентів КГ мали низький рівень розвитку емпатії.

Наступним кроком було оцінювання у респондентів рівня сформованості толерантності за показником "мотивація на виявлення якостей толерантної особистості". Це оцінювання проводилося за допомогою методики діагностики спрямованості особистості Б. Басса [56], яка вперше була опублікована Б. Басом в 1967 році.

Анкета складалася з 27 пунктів - суджень, для кожного з яких було три можливості відповіді, які відображали тривалість спрямованості особистості. Випробований має бути звернена одна відповідь, яка найкраще відображала його думку або була найбільш близькою до реальності, і ще одна, яка була найбільш віддаленою від його думки або найменше відповідала реальності.

Відповідь "найбільше" оцінювалася в 2 бали, "найменш" - в 0 балів, а якщо відповідь не була вибрана, то вона оцінювалася в 1 бал.

Бали, обрані за всіма 27 пунктами, підсумовуються окремо для кожної мети.

За допомогою цієї методики існує три типи спрямованості особистості:

Спрямованість на себе (Я): це пов'язано з прагненням до особистого благополуччя, перевагою власних інтересів, а також прагненням до особистого статусу і престижу. Люди з такою спрямованістю часто фокусуються на собі, своїх потребах і власних почуттях, і мало уваги при окремих потребах інших. Вони спрямовані на задоволення власних бажань і намагаються забезпечити свою власну задоволеність у роботі і житті.

Спрямованість на спілкування (К): це виявляється у прагненні підтримувати відносини з іншими людьми, орієнтації на спільну діяльність та спілкування. Проте це часто заважає виконанню конкретних завдань і наданню реальної допомоги іншим. Ці люди часто залежать від соціального схвалення, прагнуть підтримувати групи і мають потребу в прихильності та емоційних відносинах з іншими.

Спрямованість на справу (Д): ця спрямованість вказує на пріоритет ділової діяльності. Вона показує переважну мотивацію, породжену самою діяльністю, зацікавленість процесом роботи, і прагнення до пізнання і навичок. Такі люди, як правило, бажать співпрацювати з іншими, але їм важливо досягти найкращої групи продуктивності, тому вони намагаються довести свою точку зору і переконатися в корисності своїх ідей для досягнення поставлених завдань.

За результатами використання цієї діагностичної методики були отримані такі результати:

21,31% магістрантів ЕГ та 20,64% магістрантів КГ відзначені альтруїстичними мотивами, які включають інтерес до надання характеристик толерантних особистостей та орієнтації на конструктивну та безконфліктну співпрацю.

З іншого боку, 31,15% магістрантів ЕГ і 33,33% магістрантів КГ виявляли саморідні йогоїстичні мотиви, які включають у себе досягнення визнання власної унікальності та досвідченості до конкуренції.

В окремих найбільших відсотках, а саме 47,54% магістрантів ЄГ і 46,03% магістрантів КГ, були прагматичні мотиви, які полягають у досягненні досягнення особистої користі, отримання отримання та винагороди.

Діагностика рівня сформованості толерантності студентів спеціальності "Педагогіка вищої школи" за показником "прагнення до діалогічного спілкування" була проведена за методикою узагальнення незалежних характеристик, яка отримує оцінку особистими експертами, швидше за походженням. Ці експерти включали групи кураторів, одного з викладачів випускної кафедри та двох студентів із групи "Педагогіка вищої школи".

Кожному експерту було надано опитування з двома частинами: офіційні дані (прізвище, ім'я студента, рік народження), заповнені групи викладачів, і завдання щодо оцінки рівня прогнозування студента до діалогічного спілкування за шестибальною шкалою: 1-2 бали - низький рівень, 3 -4 балів - середній рівень, 5-6 балів - високий рівень.

Ми обчислювали середню оцінку сформованості мотиваційно-ціннісного компонента на підставі балів, отриманих під час діагностики за мотиваційним критерієм та за показником "прагнення до діалогічного спілкування".

Експертну оцінку «прагнення до діалогічного спілкування» ми розраховували, використовуючи формулу: $Q_k = Q_1R_1 + Q_2R_2 + \dots + Q_kR_k$, де Q_1 показує значущість показника R_1 , який також оцінювався експертами, і вказує на відповідне складання загального значення ($Q_1 + Q_2 + \dots + Q_k = 1$). Подані дані про рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента за мотиваційним критерієм та за показником «прагнення до діалогічного спілкування» можна знайти на рисунку 2.4.

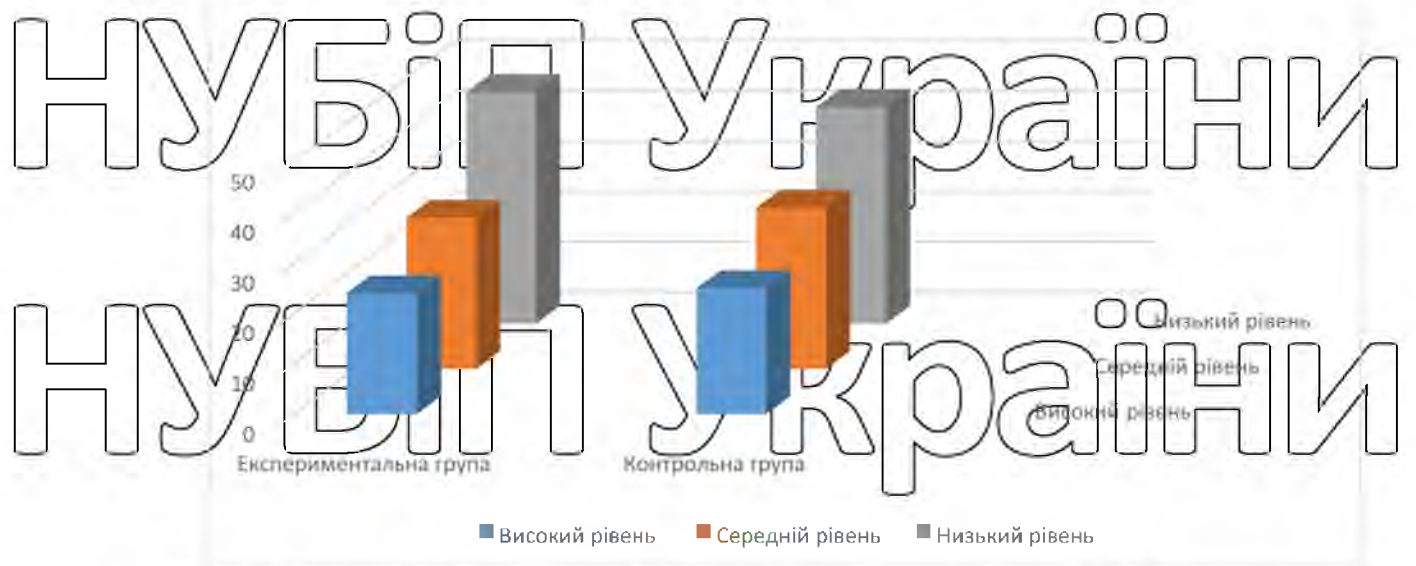

Рисунок 2.4. Рівні сформованості толерантності у магістрантів мотиваційно-ціннісного компонента толерантності за мотиваційним критерієм та за показником «прагнення до діалогічного спілкування»

Отже, з даних даних на діаграмі 2.4. видно наступне: високий рівень рослин у 24% магістрантів ЕГ та 25% магістрантів КГ; середній рівень - у 30% магістрантів ЕГ і 32% магістрантів КГ; низький рівень характеризує 46% магістрантів ЕГ та 43% магістрантів КГ.

Для визначення загального рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента толерантності у магістрантів ОПП «Педагогіка вищої школи», необхідно узагальнити результати з урахуванням мотиваційних та ціннісних показників, представлених на рисунку 2.5.

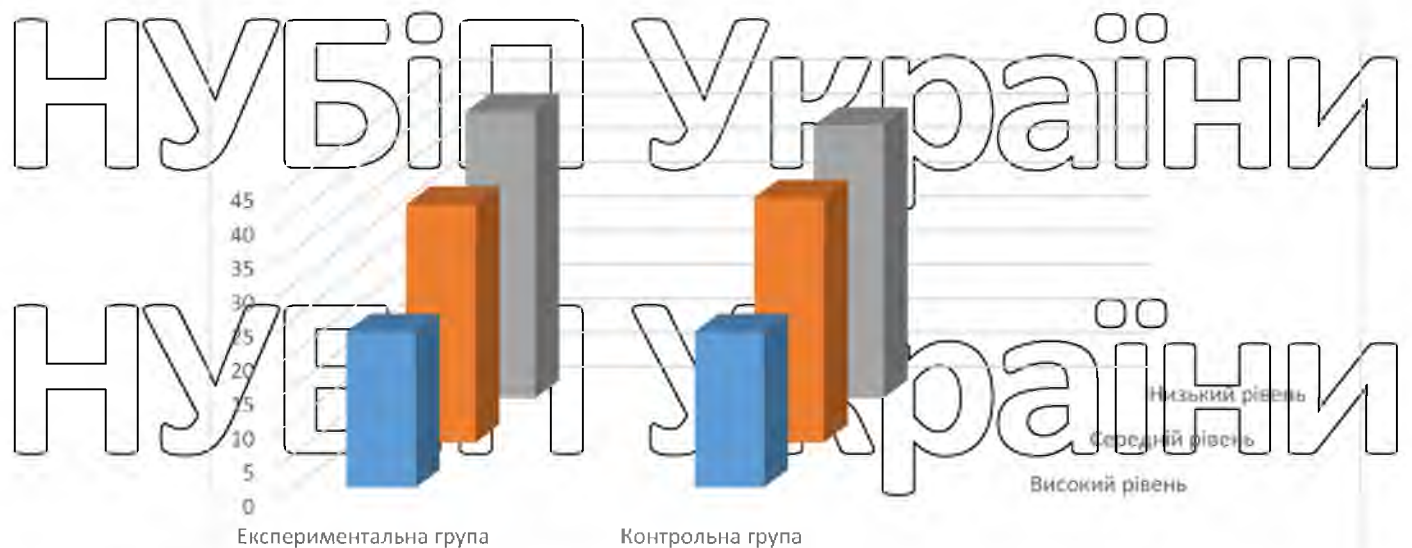

Рисунок 2.5. Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного показника толерантності у майбутніх педагогів вищої школи

Отримані дані з діаграми 2.1.3 свідчать про те, що 42% магістрантів в експериментальній групі та 40% магістрантів у контрольній групі демонструють низький рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію толерантності, що є важливою професійною якістю для майбутніх педагогів. Ці студенти не виявляють здатності до емпатії та фактично не здатні до конструктивно-безконфліктної взаємодії. Їх діяльність часто зумовлена меркантильними або йогоїстичними мотивами.

Середній рівень сформованості толерантності за мотиваційно-ціннісним критерієм посади у 36% магістрантів експериментальної групи та 36% магістрантів контрольної групи. Ці студенти мають середній рівень емпатії та переважно прагматичні мотиви. Вони характеризуються ситуативним прагненням до конструктивного діалогу.

Високий рівень сформованості толерантності за цим критерієм демонструють 23% магістрантів в експериментальній групі та 24% магістрантів у контрольній групі. Ці студенти володіють високим рівнем емпатії, мають альтруїстичні мотиви щодо виявлення якостей толерантної

особистості та виявляють прагнення до діалогічного безконфліктного спілкування.

Оцінка рівня сформованості толерантності майбутніх педагогів за поведінковим критерієм, яка включає гуманність, терпимість, доброзичливість, чуйність, самовладність, навички взаємодії та діалогічного спілкування, а також здатність до унірування та вирішення конфліктів, була проведена за допомогою певних діагностичних методик та призвела до таких результатів:

Використання методики діагностики доброзичливості за системою Кемпбелла [33] (див. Додаток Г) призвело до таких результатів: 24% магістрантів в експериментальній групі та 26% студентів у контрольній групі показали високий рівень доброзичливого ставлення до інших; 36% студентів у експериментальній групі та 35% магістрантів у контрольній групі показали середній рівень; 40% студентів в експериментальній групі та 39% магістрантів у контрольній групі мали низький показник доброзичливого ставлення до інших.

Оцінка вольового потенціалу особистості (розроблено М. Фетіскіним, В. Козловим та Г. Мануйловим) [78] (див. Додаток Д) показала наступні результати: 28% студентів в експериментальних групах та 28% магістрантів у контрольних групах мали високий рівень сили волі; 32% майбутніх педагогів вищої школи в експериментальній групі та 34% студентів у контрольній групі мали середній рівень сформованості сили волі; 40% студентів у експериментальній групі та 38% студентів у контрольній групі мали низький рівень сили волі.

Використання методики оцінки комунікативних та організаційних здібностей (розроблена тими ж авторами) [78] (див. Додаток Е) для аналізу толерантності за дієвими критеріями показало такі результати: 48% магістрантів в експериментальній групі та 42% студентів у контрольній групі мали низький рівень сформованості толерантності, у контексті "вміння взаємодіяти, співпрацювати та вступати в діалогічне спілкування". Іншими

словами, ці майбутні педагоги виявляють нездатність до конструктивної та безконфліктної взаємодії, а також виявляють недостатнє розуміння та прийняття інших людей; 32% студентів експериментальної групи та 34% студентів контрольної групи мають середній рівень сформованості толерантності, більше налаштовані на партнерство та діалогічне спілкування, та можуть знаходити консенсус, 20% студентів педагогічних коледжів експериментальної групи та 24% студентів контрольної групи мають високий рівень сформованості толерантності, здатні до ефективного взаємодіалогу, мають альтруїстичні мотиви та нахили до безконфліктної комунікації.

Використання адаптованого експрес-діагностичного інструменту для аналізу стилю поведінки в конфліктних ситуаціях (розробленого тими ж авторами) [фет] (див. Додаток Є) показало такі результати: більшість студентів, які тримають освіту на магістерському рівні (50% в експериментальній групі та 46% в контрольній групі), віддають перевагу авторитарному та жорсткому стилю управління конфліктами, захищаючи свою позицію та точку зору. 30% студентів в експериментальній групі та 32% у контрольній групі виявили м'який (частково поблагливий) стиль управління конфліктами. 20% студентів в експериментальній групі та 22% в контрольній групі виявили компромісний стиль вирішення конфліктів, намагаючись запропонувати рішення, що задовольняє обидві сторони.

Отже, після проведення діагностичного обстеження за визначеними представленими діагностичними методами щодо компонентів поведінки толерантності ми отримали наступні узагальнені результати, які представлені на рисунках 2.6 (для експериментальної групи) і 2.7 (для контрольної групи).

Загальна інформація про рівень сформованості поведінкового компонента толерантності, представлена на рисунках 2.6 і 2.7, вказує на таке: старші студенти, які навчаються на магістерських рівнях у галузі "Педагогіка вищої школи" (46% в експериментальній групі та 42% у контрольній групі), мають низький рівень сформованості поведінкового компонента толерантності. Це доведено до їх неспроможності взаємодіяти конструктивно та співпрацювати

на безконфліктній основі. Вони часто виявляють недоброчесність і непорозуміння з іншими особами, виявляють егоїзм та високомерність, іноді виражають роздратованість і навіть агресивність, що може призвести до конфліктних ситуацій і сварок.

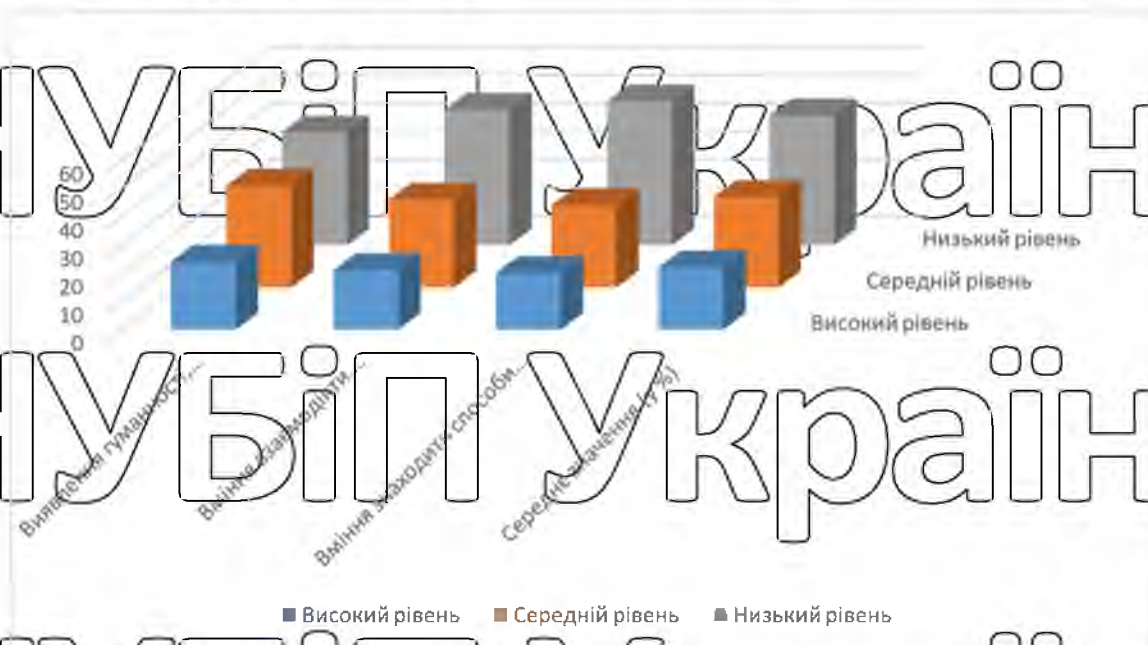

Рисунок 2.6. Результати діагностування толерантності магістрантів ЄГ за поведінковим критерієм

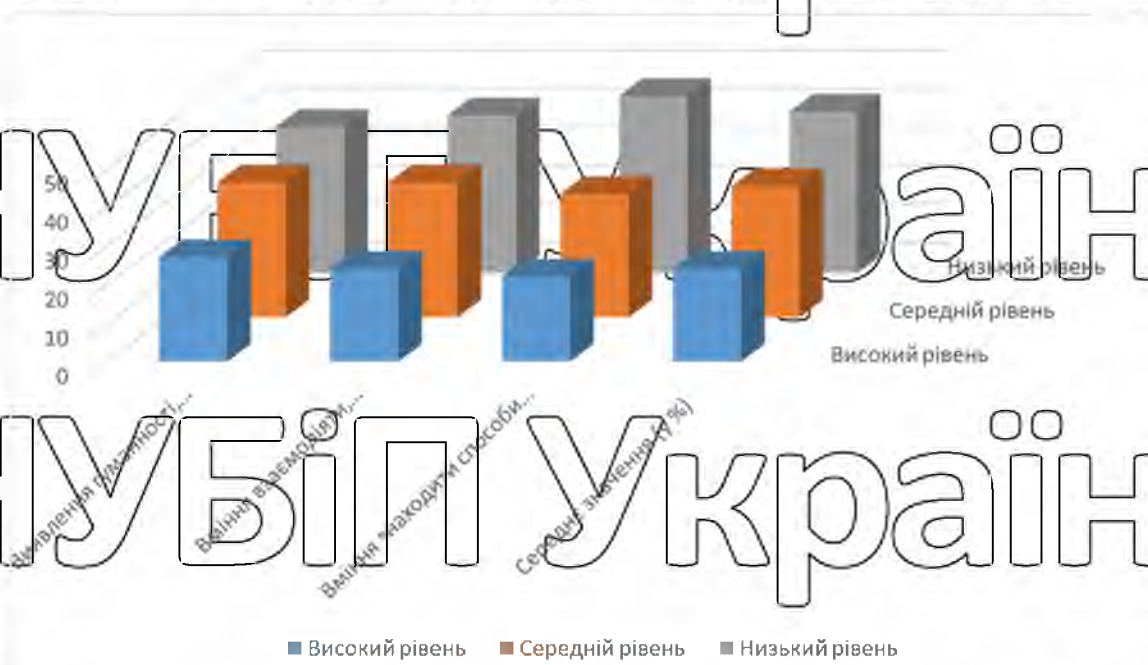

Рисунок 2.7. Результати діагностування толерантності магістрантів КГ за поведінковим критерієм

Майбутні педагоги, які намагаються виявляти гуманність, терпимість, доброзичливість та чуйність, не завжди можуть контролювати свої негативні емоції і не завжди здатні конструктивно вирішувати конфлікти, але в основному вони прагнуть до співпраці та вступають у діалогічне спілкування, що свідчить про середній рівень сформованості толерантності за поведінковим критерієм. Цей середній рівень у 32% учнів у групі ЕГ і 34% у групі КГ.

Педагоги, які мають високий рівень сформованості толерантності за поведінковим критерієм, становлять 22% у групі ЕГ та 24% у групі КГ. Вони вміють виявляти емпатію, гуманність, терпимість, доброзичливість, чуйність та самовлада. Вони також виявляють здатність до безконфліктного співробітництва та спільного вирішення загальних проблем завжди знаючи шляхи попередження та розв'язання конфліктів.

Отже, після проведення діагностичного обстеження студентів, які отримують статистику педагогами вищої школи, з призначенням визначення рівня сформованості в них компонентів толерантності (когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового), ми отримали загальні результати, які представлені на рисунку 2.8.

Рисунок 2.8. Узагальнені результати діагностування рівня сформованості компонентів толерантності у майбутніх педагогів вищої школи

Отже, після завершення даного етапу експерименту, ми можемо представити остаточні результати діагностичного обстеження студентів, які готуються стати майбутніми педагогами. За результатами цього обстеження отримані такі дані щодо рівня сформованості компонентів толерантності:

В експериментальній групі 24% студентів мають високий рівень сформованості толерантності, 34% - середній рівень і 42% - низький рівень.

У контрольній групі 26% студентів мають високий рівень сформованості толерантності, 35% - середній рівень і 39% - низький рівень.

Бачимо, що переважна більшість майбутніх педагогів (42% в експериментальній групі та 39% у контрольній групі) мають низький рівень сформованості толерантності. Вони мають фрагментарні або поверхневі знання про сутність толерантності, не усвідомлюють межі толерантності, не розвинули емпатію та не можуть прийняти "іншого". Вони не приймають іншу точку зору та не вміють конструктивно співпрацювати, що супроводжує їхню егоїстичність, нетерпимість, роздратованість, агресивність і конфліктність.

Значна частина студентів, а саме 34% в експериментальній групі та 35% у контрольній групі, виявили середній рівень сформованості толерантності. Це означає, що вони мають достатні знання про сутність толерантності, частково усвідомлюють її межі та мають середній рівень розвитку емпатії. Вони виявляють ситуативне прагнення до розвитку якостей толерантної особистості і мають прагнення до конструктивного діалогового спілкування. Вони також намагаються або, по крайній мірі, ситуативно виявляють гуманність, терпимість, доброзичливість та чуйність. Однак вони не завжди здатні контролювати негативні емоції та не завжди можуть конструктивно вирішувати конфлікти.

Здобувачі освіти, які характеризуються глибокими знаннями про сутність толерантності, усвідомленні її меж, високим рівнем розвитку емпатії, мотивацією до якостей толерантної особистості, гуманністю, терпимістю, доброзичливістю, емоційною стійкістю та здатністю взаємодіяти та співпрацювати вирішувати загальні проблеми та конфлікти (високий рівень

сформованості толерантності), виявилось 24% серед студентів експериментальної групи та 26% серед студентів контрольної групи.

Результати конституційного етапу експерименту підкреслили зацікавленість виділення та подальшої експериментальної перевірки ефективності формування педагогічних толерантності серед майбутніх педагогів вищої школи.

2.2. Педагогічні умови формування толерантності як компонента професійної компетентності майбутніх викладачів

Виходячи з аналізу психолого-педагогічних досліджень, виконаних О. Бідою, В. Бондарем, І. Шапошніковою, Л. Канішевською, Н. Клокар, Л.

Ковалем, Ю. Котелянець, А. Крамаренком, Л. Середником та іншими

авторами, в нашій роботі ми розглядаємо толерантність не лише як

особистісну інтегративну якість педагога, спрямовану на здійснення професійної діяльності в аспекті безконфліктності, взаєморозуміння та гуманістичності. Ми також розглядаємо її як важливий компонент загального

комплексу завдань у сфері освіти. В цьому контексті ми вважаємо за доцільне

впровадження системної роботи з формування толерантності у майбутніх педагогів. Формування толерантності у майбутніх педагогів має відбуватися в процесі навчання, науково-дослідної діяльності, виробничої практики, виховання та самовиховання [28]. Дослідниця О. Грива вказує, що

сформованість толерантної особистості майбутнього педагога передбачає

встановлення певних критеріїв: соціальну активність, здатність до нестандартного розв'язання повсюдних проблем, розвиненість здібностей швидко змінювати стратегію та тактику в освітньому процесі, враховуючи особливості, емпатію, емоційну лабільність та стійкість особистості [28].

Отже, це спонукає нас використовувати ряд умов, які сприяють формуванню толерантності у майбутніх педагогів вищої школи.

При визначенні оптимальних педагогічних умов, які є важливою складовою педагогічного процесу в закладах вищої освіти, перш за все потрібно чітко застосувати поняття "умова". Великий тлумачний словник української мови визначає умову як вимогу, яку ставить одну зі сторін; як усний або письмовий договір про щось; як правила, встановлені в будь-якій сфері життя та діяльності, як обставину, що є здійсненою, створеною чогось або причиною чому-небудь [13].

Питання умов набуває важливого значення в педагогічних дослідженнях, в тому числі роботи В. Андрєєва, О. Біді, С. Диніної, М. Зверєвої, Н. Ішполітова, Б. Купріянова, А. Найна, О. Савченко, Н. Яковлевої та інших. Ця проблема чітко відображається в численних розглядах терміну "педагогічні умови". У цьому контексті ми спираємося на визначення педагогічних умов як важливих чинників, які відмовилися від визначеного педагогічного процесу.

Вони представляють собою "комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених факторів, що забезпечують процес формування" [16]. За словами Л. Чередника, в сучасній педагогічній літературі існує кілька підходів до визначення умов для формування готовності до виховання: докладний описовий підхід, концептуальний підхід, організаційний підхід та поетапний підхід [81].

Наприклад, у вашому дослідженні формування готовності майбутніх учителів гуманітарного профілю до запобігання та вирішення конфліктів у роботі з учнями, К. Розум використовує основні умови цього процесу, включаючи стимулювання розвитку моральних, емоційних та вольових якостей педагогів, створення толерантного середовища в навчальних групах та використання активних методів у процесі навчання, спрямованих на розвиток навичок вирішення конфліктів в освітньому середовищі [69].

Р. Кострубань вважає за доцільне впровадження педагогічних умов у процес професійної підготовки педагогів, які включають у себе систему спеціально розроблених психолого-педагогічних заходів:

1) використання системного підходу для формування мотиваційно-ціннісного компонента толерантності майбутніх вчителів;

2) розробка професіограми майбутнього вчителя з урахуванням когнітивно-змістового аспекту толерантності, яка включає особистісні характеристики;

3) формування толерантності шляхом тренінгів.

Однією з ключових складових освітнього процесу є визначення педагогічних умов, які були запропоновані Ф. Асановою. Вона акцентує увагу на використанні гуманістично спрямованих педагогічних технологій у рамках мультикультурного підходу для навчання філологічних дисциплін, інтеграції філологічних і соціокультурологічних знань та розвитку виховного потенціалу філологічних дисциплін у позааудиторній діяльності студентів [5].

I. Залесова розглядає організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів до розвитку міжнаціональної толерантності в учнів і визначає такі основні вимоги: гармонійне поєднання теоретичних, методичних та практичних аспектів освітнього процесу; врахування особливостей особистісно-орієнтованого навчання; стимулювання активності студентів у процесі навчання та використання інтерактивних методів [35].

Після проведення аналізу наявних досліджень, які віднесені до теми нашого дослідження, можна зробити висновок, що введені в основному розглядають процес формування педагогічних умов з урахуванням чотирьох груп факторів: освітнього процесу підготовки фахівця, особистісних якостей усіх учасників освітнього процесу, змісту підготовки та його організації. .

На етапі формування експерименту, завданням якого є визначення педагогічних умов організації навчального процесу для магістрів реального навчального закладу, які сприяли формуванню толерантності, ми виділяємо наступні аспекти. Ми досліджуємо вплив педагогічних компонентів, пов'язаних із навчанням та вихованням, які включають такі дисципліни педагогічного напрямку підготовки, як «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки та розвитку вищої освіти в іноземних країнах», «Лідерство в

освіті», «Педагогічна майстерність». та етика викладача вищої школи", і "Методика роботи наставника групи." Ми прагнемо з'ясувати, як ці освітні компоненти впливають на формування толерантності у майбутніх педагогів.

Очевидно, що дисципліна "Педагогіка вищої школи" створює ключову роль у формуванні толерантності у майбутніх педагогів. Матеріал цієї дисципліни містить систематизовані знання про процеси навчання і виховання, орієнтує студентів на педагогічну професію, сприяє їх усвідомленню ролі та завдань педагога, розвиток навичок управління освітнім процесом та знання про різні методи і засоби навчання і виховання. Ця дисципліна покращення розвитку практичних навичок в організації освітнього процесу.

Модуль 1 "Загальні основи педагогіки" включає в себе теми, пов'язані з професійною компетентністю педагога, особливостями педагогічного спілкування, та організацією педагогічного процесу. Він створює умови для формування уявлень про загальнолюдські цінності та толерантність педагога, закладає основи толерантної поведінки в освітньому середовищі.

Дисципліна "Історія педагогіки та розвитку вищої освіти в іноземних країнах" сприяє аналізу розвитку толерантності в історії педагогічної думки, формуванню почуття причетності до історії української та зарубіжної педагогіки, та навичок орієнтації в сучасному багатокультурному світі та взаємодії з представниками інших культур та націй. Навчання цієї дисципліни сприяє розвитку національної свідомості, патріотизму, та загальнолюдських цінностей та переконань, пов'язаних із прийняттям різноманітності та іншої.

Під час формування толерантності у майбутніх педагогів важливо звертатися до змістової складової освітньої програми, зокрема до дисципліни «Педагогіка вищої школи» та «Методика роботи наставника групи». Ці дисципліни сприяють усвідомленню різноманітного розвитку особистості як кінцевої цінності для суспільства, а також роль педагога в цьому процесі.

Засвоєння знань з цієї дисципліни сприяє формуванню майбутніх педагогів як високоморальних особистостей, з повагою до загальнолюдських цінностей, до

історії своєї держави та інших, а також культивування толерантної точки зору та толерантних поглядів у суспільстві.

Доцільним кроком у формуванні толерантності як професійної компетентності майбутніх педагогів є вивчення навчальної дисципліни

"Основи педагогічної майстерності та етики викладача вищої школи." Ця

дисципліна розкриває сутність професійної діяльності педагога та покращення формування важливих компонентів, таких як професійна компетентність, педагогічна здатність, гуманістична цілеспрямованість особистості, а також

розвиває навички володіння педагогічною технікою та взаємодію з іншими

людьми. Вивчення цієї дисципліни сприяє розвитку якостей, пов'язаних з

толерантністю, таких як оптимізм, креативність, рефлексія, емпатія та комунікативність.

Наприклад, розглядаючи важливість використання вербальних і

невербальних засобів спілкування, здатність до емпатії та конфліктологічної

компетентності у педагогічній діяльності, ми можемо підкреслити важливість

теми «Формування культури мовлення педагога». Ця тема допоможе студентам формувати навички толерантної взаємодії в майбутній педагогічній

практиці.

Таким чином, теоретичний аспект професійної підготовки майбутніх

педагогів передбачає їхнє оволодіння системою знань з теорії педагогічної

толерантності та навичками організації теоретичної діяльності у впровадженні

сфери педагогічної толерантності. Методом виконання цього теоретичного

завдання є формування різних компетенцій, зокрема:

- ❖ Розуміння сутності педагогічної толерантності в її цільності.
- ❖ Освоєння гуманістичної світоглядності, системи цінностей, знань про принципи, умови, закономірності, причини виникнення та методи розв'язання проблемних педагогічних ситуацій і конфліктів.
- ❖ Особистісне усвідомлення важливості професії та відповідальності педагога.

❖ Розвиток культури мислення вчителя, педагогічного такту, комунікативних та конфліктологічних навичок, а також співчуття.

Отже, дисципліни педагогічного спрямування, такі як «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки та розвитку вищої освіти в зарубіжних країнах», «Лідерство в освіті», «Педагогічна майстерність та етика викладача вищої

школи», «Методика роботи викладача групи», мають значущий виховний потенціал для формування толерантності у майбутніх педагогів під час їх професійної підготовки. Аналіз мети цих дисциплін показує, що вони дають

можливість володіти сучасними вимогами до діяльності особистості педагога,

його основними напрямками професійної компетентності, а також формують компоненти професійної компетентності. Під час вивчення цієї дисципліни студенти не тільки засвоюють зазначені вимоги, але також ознайомлюються з

основами толерантної педагогічної взаємодії, правилами функціонування освітнього середовища на засадах толерантності.

2. Найявність толерантного освітнього середовища в університеті є важливою.

У першу чергу, формування толерантності у студентів вимагає, щоб викладачі були толерантними особистостями та постійно працювали над

власними вдосконаленнями. Неконструктивне спілкування викладачів може провокувати конфлікти та негативне ставлення студентів. По-друге, не тільки окремі викладачі, але й усі члени викладацького колективу повинні бути

включені в цей процес, оскільки ефективні методи викладача не дають

бажаного результату, якщо студенти не відчують толерантного відчуження не тільки на лекціях, але й поза ними, під час всього часу, проведеного у навчальній закладі.

Відповідно з Н. Тробюк, створення толерантного та безпечного освітнього середовища можливо лише за певних умов:

➤ Усі учасники освітнього процесу повинні засвоїти цінності, норми, правила поведінки толерантної особистості.

НУВБІП УКРАЇНИ

- Усі учасники освітнього процесу повинні розвивати досвід толерантної поведінки та вміння виявляти толерантність.
- Створення емоційного комфорту важливо для створення толерантного середовища.

НУВБІП УКРАЇНИ

- Студенти повинні мати можливість розвивати свої здібності та здатності і самореалізуватися в освіті та поза нею.
- Студентам слід мати можливість вільно висловлювати свою думку, вести діалог з усіх питань навчання, виховання та повсякденного життя.

НУВБІП УКРАЇНИ

- Забезпечення позитивного ставлення одного до одного в колективі важливо для толерантного середовища.
- Студенти повинні мати можливість швидко звернутися за допомогою, а також виявляти емпатію один до одного.

НУВБІП УКРАЇНИ

- Підтримка віри в силу та можливість учасників освітнього процесу є важливою для створення толерантного середовища.
- Забезпечення можливостей для самореалізації також важливо для створення толерантного освітнього середовища.

НУВБІП УКРАЇНИ

- Розробка варіативних методів навчання і виховання, які враховують потреби та проблеми студентів, є важливою для формування толерантності.
- Залучення студентів до прийняття рішень про власне життя та життя групи та університету.

НУВБІП УКРАЇНИ

- Формування толерантності у всіх учасників освітнього процесу, включаючи свідомість, стимулювання, самовування, супровід і підтримку на всіх етапах.

НУВБІП УКРАЇНИ

- У контексті нашого дослідження толерантність майбутнього педагога обумовлена його здатністю успішно взаємодіяти в освітньому середовищі.

НУВБІП УКРАЇНИ

Готовність до співпраці, як стверджує Ю. Гордієнко, найбільше протікає в процесі спілкування педагога з іншими учасниками освітнього процесу і забезпечує володіння навичками толерантної взаємодії, до яких відносяться

комунікативні, навчальні, сприймальні, конфліктологічні, рефлексивні, організаційні [27].

Отже, для розвитку толерантності у майбутніх педагогів необхідно створити освітнє середовище, де панує відкритість і негативний формалізм.

Досягнення цієї мети передбачає впровадження спеціальних організаційних, виховних та навчальних заходів на рівні групи, курсу та навчального закладу.

Ці заходи також повинні відображатися в нормативно-правових актах, які регулюють організацію освітнього середовища та методичне забезпечення

навчального процесу.

3. Залучення інтерактивних методів та квазіпрофесійних ситуацій для формування толерантності у студентів їхньою здатністю до успішної взаємодії в освітньому середовищі.

Інтерактивне навчання сприяє розвитку нестандартного мислення та

здатності адаптуватися до проблемних ситуацій, формує вміння

аргументувати свої позиції та цінності, а також розвиває комунікативні

навички, вміння вирішувати конфлікти, рефлексивність та організаційні навички [47, с.147].

Коли студенти стають активними учасниками навчального процесу,

активно співпрацюють зі своїми одногрупниками та приймають активну

участь у різних навчальних закладах, вони не тільки збагачують свої знання та

навички відповідно до фаху, але також навчаються самостійності та співпраці

в колективі. Цей процес накопиченому досвіду, розвиток сприятливостей

працювати зі всіма людьми та розуміти різноманітні погляди.

Отже, як зазначає І. Гордієнко [27], інтеракція в освітньому процесі, яка

обґрунтовується на педагогічній толерантності, це спосіб спільного навчання

та взаємодії суб'єктів навчання. Вона повідомляє про обмін повідомленнями,

висловлення власних думок, аргументацію позицій і розвиває навички

слухання інших поглядів, співпрацю та партнерське спілкування. Під час

цього процесу необхідно зберегти толерантність і доброзичливість по

відношенню до інших учасників. Учасники одночасно вирішують проблемні

ситуації та намагаються досягти консенсусу, розробляють спільні стратегії дій та оцінюють результати, не відкидаючи особистісні особливості одного, і працюють у відкритому толерантному середовищі співпраці. Цей підхід базується на діалогічній взаємодії, колективній роботі в невеликих групах, активній ролі суб'єктів освітнього процесу та використовує практичні методи для спільної роботи.

Як призначення використання інтерактивних методів є удосконалення та способів поведінки та діяльності учасників педагогічного процесу, в нашому освітньому процесі були впроваджені різні інтерактивні форми та зміни, такі як комунікативний тренінг, діалог, квазіпрофесійні ситуації, групова дискусія тощо. Ці підходи сприяють розвитку педагогічної толерантності майбутніх педагогів. Вони активізують навчання, розуміння та креативне застосування знань, умінь і навичок для розв'язання практичних завдань.

Серед інтерактивних методів, які об'єднують різні форми роботи, такі як фронтальна, групова, парна та індивідуальна, наша увага була особливо зосереджена на тренінгу. Цей інтерактивний метод підготовки педагогів має численні переваги, такі як сприяння діалогу, розвиток навички спілкування в процесі взаємодії, формування основних знань, умінь і навичок для професійної діяльності, підвищення здатності вибору навчального матеріалу для опрацювання різних комунікативних ситуацій, корекція стану психологічного учасника, можливість активізувати їхню життєву позицію, підвищити мотивацію та рефлексію [27, с.164].

Метод навчальної дискусії (круглий стіл, дебати, форум тощо) на нашу думку, сприяє стимулюванню інтересу до аналізу та обговорення актуальних проблем і нагальних тем. Він є засобом сприяння обміну думками та розвитку уяви студентів, формуючи їх уміння не лише влучно та переконливо аргументувати власну думку та відстоювати власну позицію, але й бути активними та позитивно налаштованими слухачами, готовими до досягнення консенсусу.

Метод мозкового штурму використовується для розвитку креативного та різноманітного дивергентного мислення. Проблемне навчання служить як метод для знаходження рішень у конфліктних ситуаціях.

Під час формувального експерименту ми часто застосовували метод евристичної бесіди, що дозволило нам розширити розуміння поняття толерантності педагога у контексті проблемних ситуацій. Це дозволило сформулювати правила поведінки в освітньому середовищі навчального закладу, які сприяють створенню сприятливої атмосфери для педагогічної взаємодії в колективі під час реальної професійної діяльності.

Під час проведення навчальних занять на формувальному етапі експерименту ми використовували квазіпрофесійні ситуації, які сприяли усвідомленню ситуації з різних точок зору та з двох позицій. Це сприяло розвитку толерантності в прийнятті позиції іншого учасника ситуації.

Наприклад, розглядалися побутові та квазіпрофесійні ситуації, що обговорювалися на заняттях з Основ педагогічної майстерності та етики викладача вищої школи.

Приклад побутової ситуації: "Стили поведінки в конфлікті"[27]

Ви впевнені, що можете самі вирішувати, коли вам повертатися додому.

Але ваші батьки вимагають, щоб ви були вдома не пізніше десятої години. Як вирішити цю проблему?

Побутова ситуація 2. Василь К. постійно звертається до вас проханням про допомогу під час контрольної роботи. Він просить: "Допоможи мені! Дай списати!" Ви надаєте йому допомогу, і виявляється, що за написані завдання він отримує більше вищій бал, ніж ви. Василя цей факт не смутив. Він знову звертається до вас із тим самим проханням. Між вами конфлікт конфлікт. Яке рішення ви пропонуєте для виходу з цього конфлікту? Після цього обговорюємося, відповідаючи на такі питання: 1. У яких випадках компроміс може бути шляхом розв'язання конфлікту? 2. Чи завжди компроміс є ефективним засобом розв'язання конфліктів? 3. Чи взаємодія, в якій ви ніколи не підходите на компроміс, незалежний від стратегії?

Порушимо квазіпрофесійну проблему: "Уявіть, що ви - вчитель, який готується до виступу на тему "Педагогіка толерантності". Завдання: Підготуйте слайд-презентацію у вигляді кластера, з центральним поняттям "толерантна педагогіка" та його основними характеристиками [81].

Займаємося емоційною квазіпрофесійною ситуацією: "Ви - вчитель і раптово спікаєтеся зі словесними запитаннями. Усі говорять, що вони нічого поганого не сказали, тоді як інші вважають, що сказано було образливо. Завдання: Запропонуйте учням завдання, яке допоможе їм зрозуміти важливість інтонацій.

Усі учні обрали одну спільну дію: сказати одну й ту ж фразу з широкими інтонаціями. Зазвичай це була така фраза: "Вілйди, замовкни, не заважай" і такє інше [81].

Ситуації щодо запобігання інтолерантності.

Ситуація 1. Ашот – вірменин, який живе в нашому місті та розмовляє українською мовою, але з акцентом. Хлопці глузують з ним, одного разу вони оточили його і стали передражнювати його мову.

Ситуація 2. Брат Миколи хворий і перебуває в інвалідному візку. Микола запросив однокласників до себе додому. Вони побачили його брата і швидко почали збиратися додому. Наступного дня вся група обговорювала брата Миколи.

Ситуація 3. Аліна готується привести додому свого найкращого друга. Вона повідомила батьків про це, але зауважила, що він – афроамериканець. Яка буде реакція батьків?

Після знайомства з цими ситуаціями студенти відповіли наступні питання: 1. Що є спільним у всіх цих ситуаціях? Чому люди поведуться саме так? 2. Чи відчувають вони себе об'єктами знущань? 3. Чи заслуговують вони на таке ставлення? 4. Маєте досвід стикання з подібними ситуаціями? Як ви себе приводили? Чи хтось допоміг вам? 5. Які запобігання подібним можливостям ситуації?

Ми вважаємо за необхідне впровадження інтерактивних методів не лише в навчальний, а й у виховний процес. Під час формувального етапу експерименту були застосовані різноманітні методи (див. додатки Ж, З), які дозволили нам розвинути толерантність у майбутніх педагогів. Ми також апробували ці педагогічні методи в реальних умовах освітнього процесу.

2.3. Оцінка і аналіз отриманих результатів експериментального дослідження

Для оцінки ефективності впровадження педагогічних умов, спрямованих на формування толерантності майбутніх педагогів, на заключному (контрольному) етапі нашого емпіричного дослідження було проведено остаточний аналіз рівнів, на яких ця толерантність сформувалася.

Студенти як контрольної, так і експериментальної групи виконали ті самі діагностичні завдання, що і на початковому етапі експерименту. Аналіз результатів сформованості толерантності майбутніх педагогів проводився як якісно, так і кількісно, згідно з компонентною системою критеріїв та показників, розробленою на початковому етапі експерименту.

Головною метою нашого контрольного етапу експерименту було програмне забезпечення, ефективним і вдалим виявилось використання педагогічних умов у формуванні толерантності майбутніх педагогів, які навчаються на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

Результати діагностики когнітивного компонента толерантності за трьома визначеними методиками представлено для експериментальної та контрольної групи у наступних графіках 2.9 та 2.10.

Рисунок 2.9. Рівень сформованості толерантності за когнітивним критерієм (контрольний етап, ЕГ)

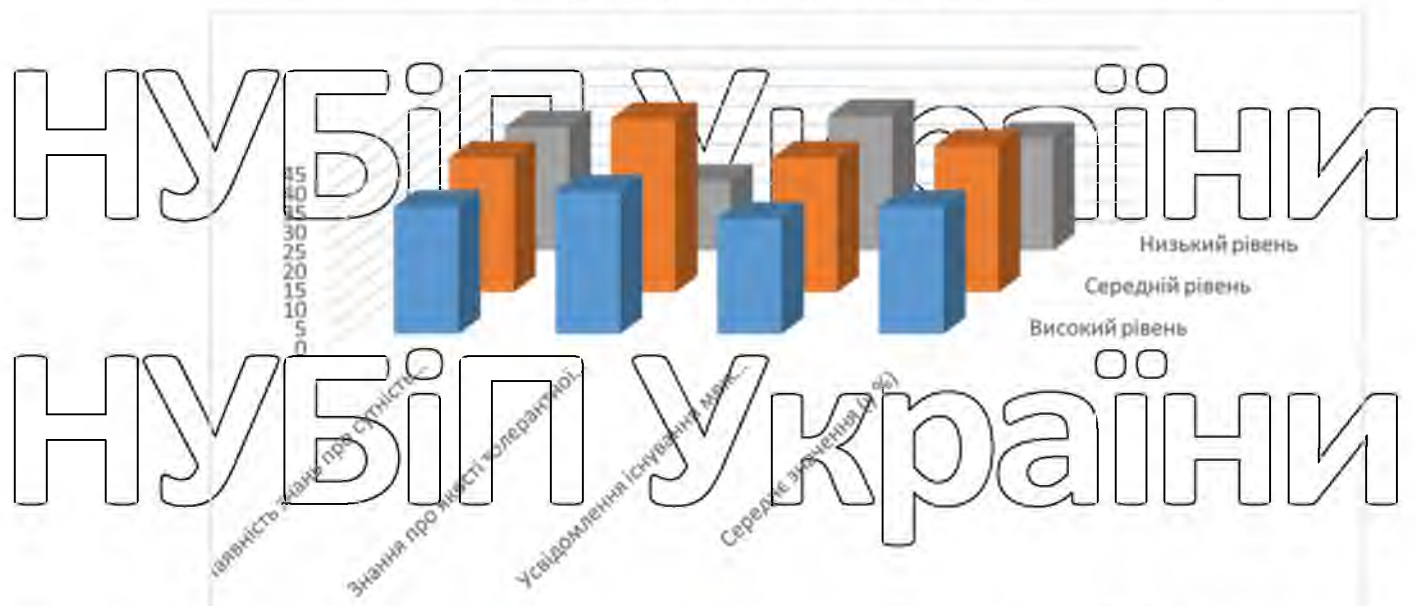

Рисунок 2.10. Рівень сформованості толерантності за когнітивним критерієм (контрольний етап, КГ)

Як видно, в обох групах спостерігалися зміни на рівні сформованості когнітивного компонента толерантності. Варто відзначити, що в експериментальній групі, де проводиться спеціальна робота, ці показники значно вищі.

НУБІП УКРАЇНИ

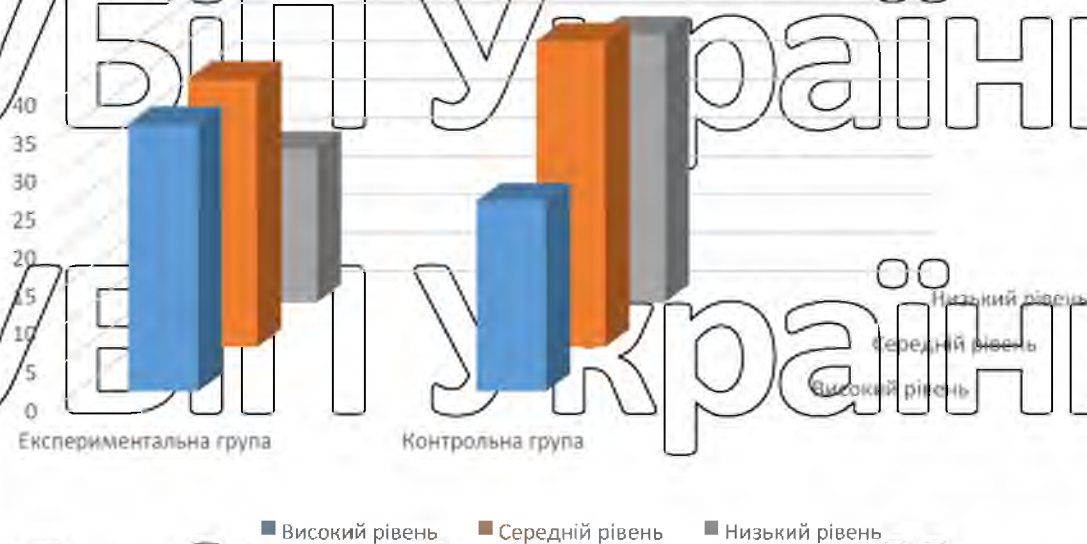
Оцінка загального рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента толерантності студентів, які навчаються за програмою «Педагогіка вищої школи», проведена шляхом аналізу результатів за

мотиваційними та ціннісними показниками. Отримані дані дозволили

НУБІП УКРАЇНИ

сформулювати загальне висновок про рівень сформованості вивченого компонента толерантності за двома основними критеріями – мотиваційним і ціннісним. Ця інформація представлена на рисунку 2.11.

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

Рисунок 2.11. Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного показника толерантності у майбутніх педагогів вищої школи (контрольний етап, ЕГ і КГ)

НУБІП УКРАЇНИ

Подані діаграми відображають помітний ряд рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента в експериментальній групі відповідно до контрольної групи, де підвищення цього компонента толерантності виявилось

незначним. Після проведеного діагностичного обстеження, використовуючи

діагностичні методи для аналізу поведінкових компонентів толерантності, ми

НУБІП УКРАЇНИ

отримали наступні узагальнені результати, які можна знайти на рисунках 2.12 (ЕГ) та 2.13 (КГ).

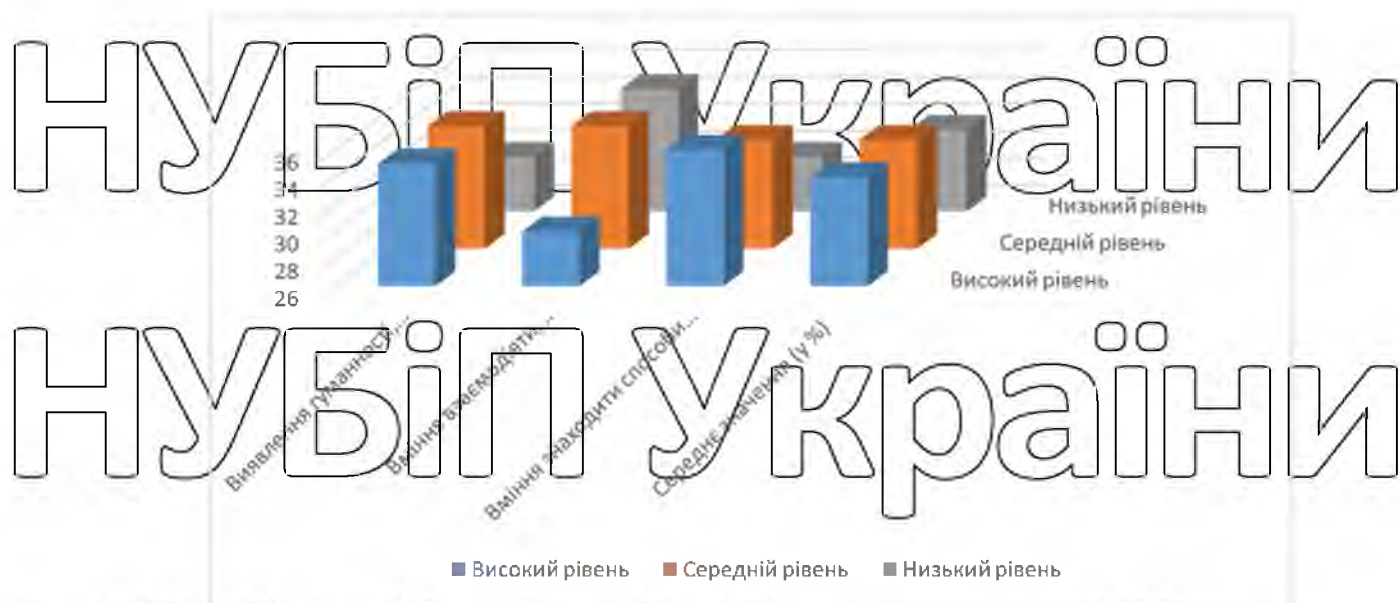

Рисунок 2.12. Результати діагностування толерантності магістрантів ЕГ за поведінковим критерієм (контрольний етап)

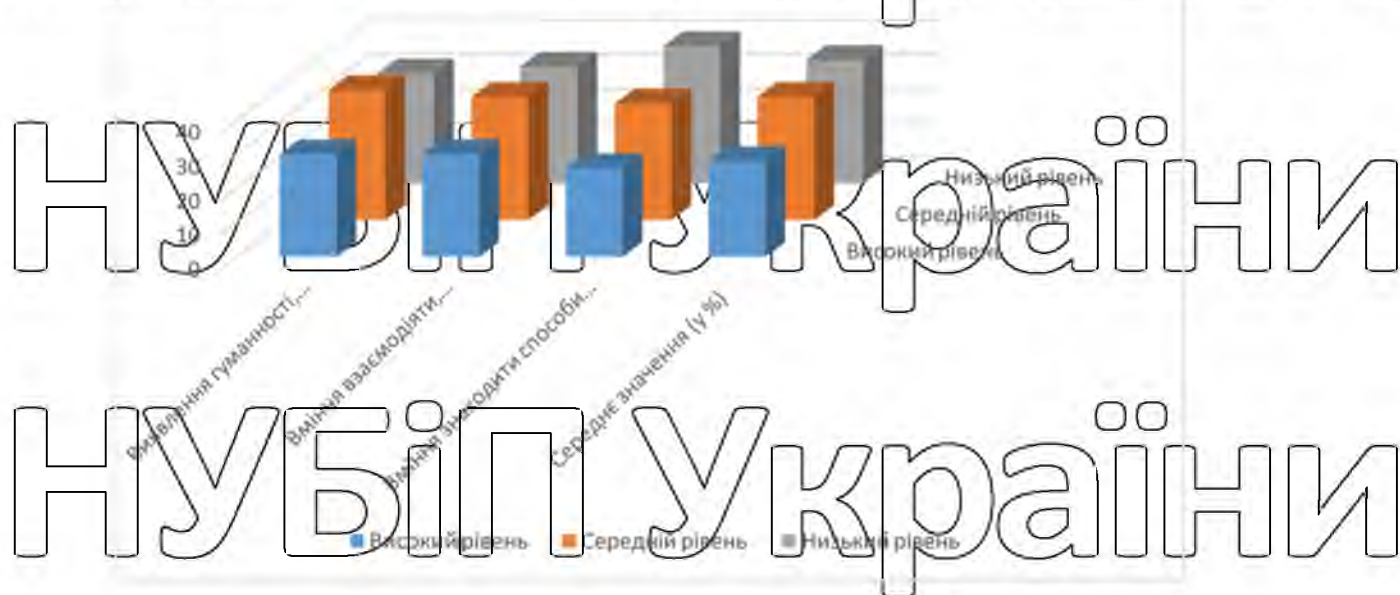

Рисунок 2.13. Результати діагностування толерантності магістрантів КГ за поведінковим критерієм (контрольний етап)

Загальний аналіз рівня сформованості поведінки компонента толерантності, як представлено на діаграмах 2.3.4. та 2.3.5. результати про такі: високий рівень сформованості компонента цього компонента толерантності зріс як для ЕГ, так і для КГ, але в експериментальній групі цей ріст є виразним, у той час як у контрольній групі він є незначним. Аналогічна картина щодо середнього рівня сформованості поведінкового компонента толерантності. Що має низький рівень сформованості поведінки критерієм

толерантності, то в експериментальній групі відзначається значне зниження, тоді як у контрольній групі менше зниження цього рівня.

У підсумку, після проведеного контрольного діагностичного обстеження майбутніх педагогів вищої школи з питань сформованості компонентів (когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового) толерантності, ми отримали загальні результати, які представлені на рисунках 2.14.

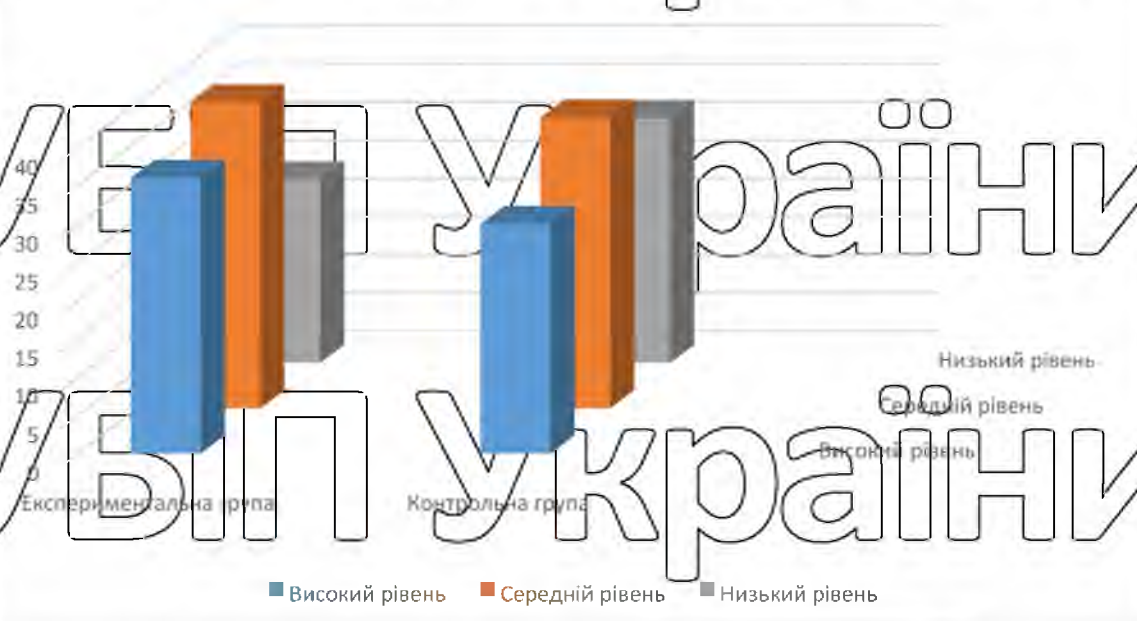

Рисунок 2.14. Узагальнені результати діагностування рівня сформованості компонентів толерантності у майбутніх педагогів вищої школи (контрольний етап експерименту)

Отже, після завершення констатуючого етапу експерименту ми можемо представити остаточно результати діагностичного обстеження майбутніх педагогів щодо сформованості компонентів толерантності, які такі. У констатуючому етапі в експериментальній групі високий рівень сформованості толерантності був зафіксований у 24% студентів, тоді як у контрольній групі ця цифра становила 36%. Середній рівень на констатуючому етапі виявило – 34% студентів у експериментальній групі та 40% у контрольній. Виявлений низький рівень толерантності був у 42% студентів експериментальної групи та у 24% контрольної групи.

Цей результат досягнуто завдяки оновленню змісту освітніх компонентів, систематичному розгляду студентів із принципами педагогічної толерантності та її функціями, що сприяло створенню толерантних відносин у студентському і педагогічному колективах та формуванню толерантного освітнього середовища. На додачу, використання інтерактивних методів і ситуацій практичної педагогічної діяльності, таких як метод мозкового штурму, пояснення, проблемного навчання та дискусії, також сприяли досягненню цих результатів.

Таким чином, у контрольній групі на констатуєчому етапі високий рівень сформованості толерантності виявлено у 26% студентів, а на контрольному етапі цей показник становив 30%. Щодо середнього рівня, на констатуєчому етапі його досягло 34% студентів, а на контрольному етапі - 38%. Щодо низького рівня, на констатуєчому етапі цей рівень був характерний для 40% студентів, а на контрольному етапі - для 32% студентів.

Отже, після аналізу результатів контрольного діагностування можна зробити висновок, що педагогічні умови формування толерантності майбутніх педагогів, які ми визначили й апробували на формувальному етапі експерименту, були досить ефективними.

Для відновлення динаміки зростання рівня педагогічної толерантності ми підготували діаграму 2.15.

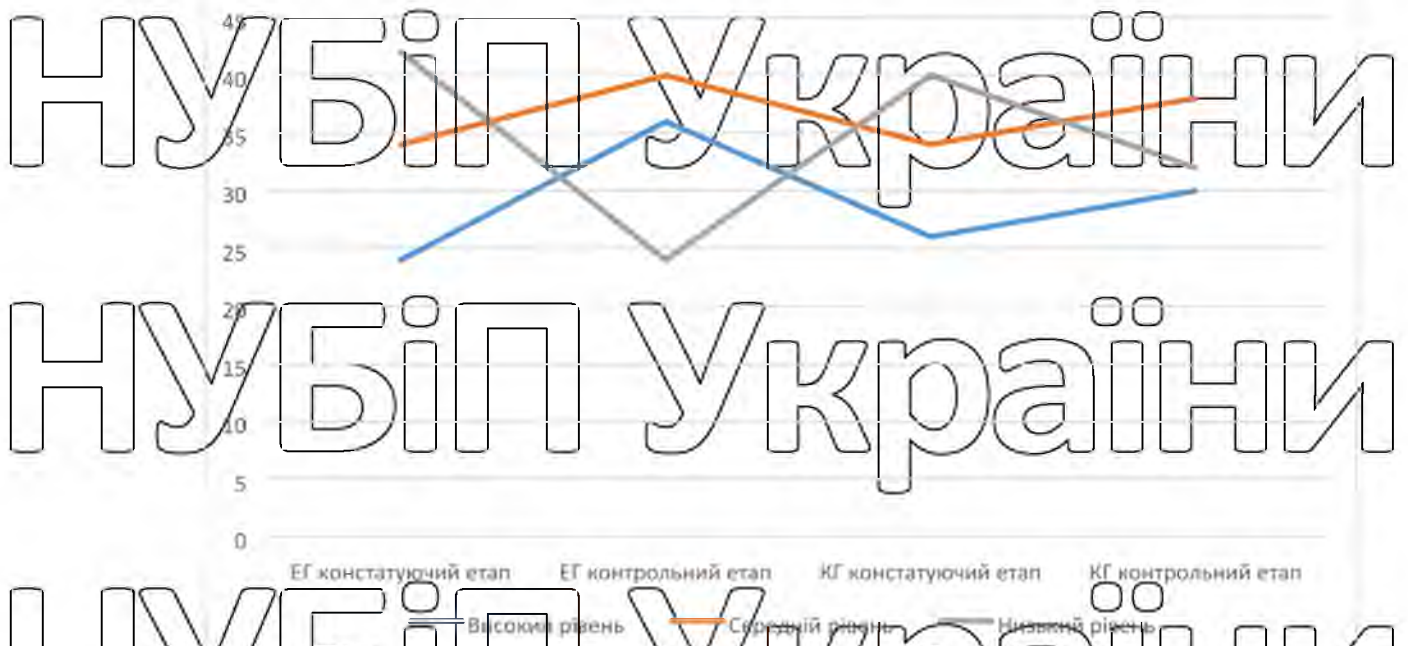

Рисунок 2.15. Порівняльний графік динаміки зростання рівня сформованості толерантності у ЕГ та КГ на етапі контрольного експерименту

Після завершення контрольного етапу експерименту стало очевидним, що серед студентів у експериментальній групі відзначено значне покращення у розвитку педагогічної толерантності. Це підтверджує вірогідність початкової гіпотези, яку ми висунули, та доводить ефективність використаних нами педагогічних умов для формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи в реальних умовах освітнього процесу, спрямованого на розвиток професійної компетентності студентів, які здобувають вищу освіту на магістерському рівні.

Висновки до розділу 2

У другому (експериментальному) розділі нашого дослідження ми здійснили наступне завдання

- ✓ Оцінили рівень сформованості толерантності середності студентів, які навчаються за програмою "Педагогіка вищої школи".
- ✓ Визначили педагогічні умови, необхідні для формування толерантності у майбутніх педагогів вищої школи та перевірили їх ефективність під час формування етапу нашого дослідження.
- ✓ Провели аналіз результатів експериментального дослідження.

Констатує етап дослідження дав можливість, що майбутні майбутні педагоги мають низький рівень розвитку толерантності. Вони володіють лише обмеженими знаннями про сутність толерантності, не розуміють обмеження цієї якості, проявляють демонстрацію емпатії та прийняття інших, не вміють конструктивно взаємодіяти, та демонструють нетерпимість, агресивність та конфліктність.

Значна частина студентів виявила середній рівень толерантності, вони мають глибокі знання про сутність толерантності, розуміють обмеження цієї якості, розвинені в них емпатія та мотивація виявляти якості толерантності особистості, такі як гуманність, терпимість,

доброзичливість, емоційна стійкість, уміння протидіяти та вирішувати конфлікти. Залишилася лише невелика кількість студентів, які проявили високий рівень толерантності.

Під час формувального етапу експерименту ми визначили та реалізували ряд педагогічних умов для розвитку толерантності серед майбутніх педагогів, які здобувають освіту на другому (магістерському) рівні за спеціальністю "Педагогіка вищої школи". Серед цих умов були:

- ✓ Залучення виховного потенціалу предметів педагогічного спрямування до підготовки.

- ✓ Створення толерантного навчального середовища.
- ✓ Використання інтерактивних методів і ситуацій, що імітують професійну практику, для формування толерантності серед студентів.

Ми протестували ці педагогічні умови в реальному освітньому процесі під час контрольного етапу експерименту. Результати показали, що більшість студентів з експериментальної групи значно підвищила рівень толерантності, що підтверджує достовірність нашої початкової гіпотези та успішності використаних педагогічних умов для формування толерантності серед майбутніх педагогів вищої школи в реальних умовах освітнього процесу та професійної підготовки на другому (магістерському) рівнях.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проведено аналіз проблем формування

толерантності серед майбутніх педагогів у контексті реального освітнього процесу, досліджено теоретичні та методичні аспекти цієї проблеми. Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження, а також дають підстави для узагальнення висновків.

У роботі створюється та концепція толерантності, з'ясовано поняття дослідження на основі аналізу психолого-педагогічної літератури. Визначено

структуру толерантності, критерії та показники її вияву. Проаналізовано рівень сформованості толерантності у магістрантів програми "Педагогіка вищої школи". Визначено педагогічні умови формування толерантності майбутніх педагогів вищої школи та їх тестово під час формування етапу експерименту. Проведено аналіз результатів експериментального дослідження.

Досліджено сутність поняття "толерантність" у трьох аспектах: історико-філософському, культурологічно-лінгвістичному та психолого-педагогічному. Зроблено висновок про різні погляди на це поняття. Визначено

толерантність як інтегральне особистісне моральне утворення, яке проявляється в терпимому ставленні до різноманітних поглядів, емпатії, готовності до співпраці та конструктивного вирішення конфліктів.

Особливу увагу приділено толерантності магістрантів – майбутніх педагогів вищої школи як важливої професійної якості. Це проявляється в їхній моральній позиції та готовності до конструктивної взаємодії з іншими учасниками педагогічного процесу, у виявленні гуманності, терпимості, доброзичливості та розумінні вирішувати конфлікти на ненасильницькій основі.

Також встановлені компоненти (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий) критерії та показники толерантності у майбутніх педагогів та визначено рівень їхньої сформованості. Проведено емпіричне дослідження

цієї проблеми в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів за допомогою констатованого діагностичного зрізу та підбраного діагностичного інструментарію. Визначено педагогічні умови формування толерантності здобувачів освіти, які були апробовані в реальному освітньому процесі. Контрольний етап дослідження підтвердив вірність висунутої гіпотези та ефективність використаних педагогічних умов у формуванні толерантності майбутніх педагогів.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев М.В. Категорія «толерантність» і система сучасної освіти. Розвиток особистісного потенціалу та професійних навичок майбутнього фахівця: зб. наук. Праць. Харків: Стиль Іздат, 2006. 264 с.
2. Андрущенко В.П. Світанок Європи : Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття. К. Знання України, 2015. 1099 с.
3. Андрущенко В. Філософічність освіти: теорія, методологія, практика. Вища освіта України. 2008. № 4. С. 10–18.
4. Асанова Ф. Б. Підготовка майбутніх учителів філологічних дисциплін до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2014. 24 с.
5. Бирко Н. М. Підготовка майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2014. 20 с.
6. Біда О. А. Толерантність – комплексна особистісна та професійна якість майбутнього вчителя початкових класів. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. Черкаси, 2016. Вип. 9. С. 145–148.
7. Білий Л. Г. Особливості розвитку вищої професійної освіти в Україні та сучасні тенденції управління освітою. Педагогічні науки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. 1 http://mbuv.gov.ua/URN/urnadps:2012_1_5.
8. Бойчук І. Науково-теоретичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців у коледжі. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2009. № 12. С. 18-21.
9. Варенко Т. К. Виховання педагогічної толерантності майбутніх учителів на основі аксіологічного підходу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х.: [б. в.], 2011. 22 с.

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

11. Веретенко Т., Долгополова Я. Толерантність у професійній підготовці майбутніх учителів. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 4. С. 65–72.

12. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : Підручник для студентів магістратури за модульно-рейтинговою системою навчання. Київ : Центр навчальної літератури. 2006. 164 с.

13. Вовк Л. М. Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності початкової школи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2017. 219 с.

14. Довідник міжетнічної толерантності. Упор. Н. Ротар. Чернівці: Букрек. 2011. 230 с.

15. Гаврилук В. О. Формування педагогічної толерантності студентів майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. 2013. Вип. 7 (50). С. 30–33.

16. Гайдук Г. А. Мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності педагогічної діяльності: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Луцьк, 2019. 213 с.

17. Гнатівська К. С. Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів на засадах культурологічного підходу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2021. 245 с.

18. Головань М. С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 1. Рівне: РДГУ, 2011. С. 53 – 56.

19. Гомонюк О. Значення ціннісно-сміслові компетентності у формуванні цінностей професійної діяльності майбутнього педагога. Вісник

Национальної академії Державної прикордонної служби України:

Педагогіка. 2018. Вип.3.

20. Гончар Л. В. Теоретико-методичні основи формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2018. 510 с.

21. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

22. Гончарук Т. О. Інноваційні педагогічні технології формування здатності до міжособистісної толерантності педагога вищої школи. Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць. Вип. 2. Київ: «ЕКМО». 2010.

264 с.

23. Гордієнко Ю. А. Педагогічна толерантність: зміст та структура поняття.

Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп. (12–13 трав. 2015 р.) : у 3 т. Т. 1. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. С.

272–274.

24. Гордієнко Ю. Формування педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземних мов початкової школи: дис. ... канд. пед. н. за спец. 13.00.04.

Луцьк, 2017. 341 с.

25. Грива О. А. Толерантність молоді в полікультурному середовищі:

монографія. К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2007. 275 с.

26. Григор О. Теоретико-методологічні основи дослідження консенсусу.

Гілея : Науковий вісник 2014. Вип.89. С. 397–401.

27. Губа Н, Гладких Ж. Теоретичний аналіз психологічних чинників, які

впливають на формування толерантності. Психологічні перспективи,

2018. Вип. 32. С. 97–108.

28. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого

навчального закладу: теоретико-методологічний аспект. Запоріжжя:

Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління», 2006. 331 с.

29. Декларація принципів толерантності: затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. Освіта України. 2003. №83.

30. Діагностика доброзичливості (за шкалою Кемпбелла). веб-сайт URL: http://stud.com.ua/17580/psihologiya/diagnostika_dobrozichlivosti_shkaloy_u_kempbella (дата звернення. 20.09.2021).

31. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

32. Залесова І. В. Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 Вінниця, 2015. 265 с.

33. Зарівна О. Світоглядно-культурологічний і моральний зміст поняття «толерантність»: проблема визначення. Вісник НТУУ «КПІ». Сер. «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2007. Вип. 3. С. 131–137.

34. Захарчук Н. В. Філософсько-соціологічний аспект категорії «толерантність» та її роль у міжкультурній комунікації. Вісник НТУУ «КПІ». Сер. «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2012. № 3. С. 23–28.

35. Зінченко А. В. Формування комунікативної толерантності студентів педагогічних спеціальностей університету в процесі гуманітарної підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси : [б. в.], 2012. 312 с.

36. Іванюк І. Розуміння толерантності: філософсько-релігійний аналіз. Історія релігій в Україні : наук. щорічник. Л. : Ін-т релігієзнавства – філія Львів. музею історії релігії, вид-во «Логос», 2011. Кн. II. С. 229–237.

37. Ірхіна Ю. В. Формування професійної толерантності майбутніх викладачів вищої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О. : [б. в.], 2011. 20 с.

38. Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1997. 227 с.

39. Кожедуб О. В. Методична розробка для проведення занять зі студентами спеціальності «Соціологія». К., 2012. 6 с.

40. Колмогорова Н. Н. Технология формирования педагогической толерантности дополнительного образования. Вестник Шадрин. гос. пед. унта. 2013. № 1 (17). С. 173–176. URL : <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013/2013-1-36.pdf>.

41. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. К., 2007. 494 с.

42. Косарева Г. М. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами у майбутніх вихователів депільних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2016. 20 с.

43. Кострубань Р. В. Формування толерантності у майбутніх учителів у процесі гуманітарної підготовки у педагогічних коледжах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 333 с.

44. Котелянець Ю. С. Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування. К. : [б. в.], 2015. 247 с.

45. Крамарева О. Сучасна культура толерантної особистості. Директор школи. 2015. №17. С. 26-30

46. Крамаренко А. М. Гуманістично зорієнтована підготовка майбутніх учителів початкової школи : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 190 с.

47. Кривошайка І. В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Полтава, 2015. 280 с.

48. Лавриненко С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до національного виховання учнів засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2005. 22 с.

49. Липатова Н. О. Средства формирования педагогической толерантности будущих учителей. Вестник СамГУ. 2006. № 10/3(50). С. 50–54.

50. Люлька Р. Критерії толерантності сучасного вчителя початкових класів. Витоки педагогічної майстерності. 2019. Випуск 24. С.122-126.

51. Методика діагностики спрямованості особистості (Б. Басса). веб-сайт URL: <https://spou.odpu.edu.ua/metodykadiahnostyky-spryamovanosti> (дата звернення: 05.04.2021).

52. Нечерда В. Б. Педагогічні умови виховання толерантності у старших підлітків у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 332 с.

53. Нікітіна Н.П. Толерантність як педагогічна проблема. Загальна педагогіка та історія педагогіки. Спецвипуск. 2019. С.19-23.

54. Нікольсон П. Толерантність як моральний ідеал. Вісник УрМІОН. 2002. № 1. С. 5-9.

55. Омельченко С. Соціокультурні засади менеджменту в освіті. Педагогіка і психологія. 2002. № 3. С.82-84.

56. Оржеховська В. М. Формування готовності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів до виховання толерантності учнів старшої школи (просоціальний аспект). Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 4. С. 177–182.

57. Оцінка рівнів емпатичних здібностей (В. В. Бойко). URL: https://stud.com.ua/17583/psihologiya/otsinka_rivnya_empatichnih_zdibnos_tey_boyk_o (дата звернення: 13.04.2021).

58. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Андреев М. В. Формування толерантності вчителя у навчально-виховному процесі освітнього закладу : монографія. Х. : Компанія СМІТ, 2011. 248 с.

59. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холкової. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 144 с.

60. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.

61. Психологічний зміст поняття «фрустраційна толерантність». Уклад.

Н. Божок.

Режим

доступу:

<http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1865/1/PSYCHOLOGICAL%20CONTENT%20OF%20THE.pdf>

62. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів: близько 3

000 термінів / В. Шапар, В. Олефир, А. Куфлієвський, Б. Фурманець. Х.:

Прапор, 2009. 672 с.

63. Ремньова А. Підготовка майбутніх учителів до виховання толерантності в учнів засобами педагогічних дисциплін. Режим доступу:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17876/Remnova.pdf?sequence=1>.

64. Розум К. В. Формування готовності майбутніх учителів гуманітарного профілю до запобігання і розв'язання конфліктів у навчально-виховній роботі з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2015.

21 с.

65. Савченко О. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі.

Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. 2010.

Вип.3. Режим доступу: [http://www.intellect-](http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n)

[invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n](http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n)

[3 2010 st 16/-](http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n)

66. Серова І. Ціннісні орієнтації особистості. Соціальний педагог. 2007. №

1. С. 35–36.

67. Соловйова Ю. О. Формування аксіологічної культури майбутнього

вчителя: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2005. 212 с.

68. Таргоній І. В. Формування толерантності студентів педагогічних

коледжів у позааудиторній діяльності: дис. ... доктора філософії: 011

Рівне, 2020. 247 с.

69. Тодорцева Ю. В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації. Одеса: СВД Черкасов М. П., 2004. 90 с.

70. Федосеева І. В. Формування толерантності як профілактика екстремізму та ксенофобії у студентському середовищі. Психологічні перспективи. 2012. Вип. 20. С. 260–270.

71. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Х., 2004. С. 97-98.

72. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: Монографія. К., 2003. 351 с.

73. Чередник Л. М. Формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ, 2020. 254 с.

74. Черенщикова Д. В. Викладач як суб'єкт конструювання освітнього середовища ВНЗ. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. Праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2009. Т. XI, ч. 5. С. 405-414. Режим доступу:

https://www.hugedomains.com/domain_profile.cfm?d=vuzlib&e=com

75. Шапар В. Б. Психологічний глумачний словник. Х. : Прапор, 2004. 640 с.

76. Шаук О. Я. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Тернопіль, 2011. 216 с.

77. Швачко О. В. Толерантність як психолого-соціальний феномен. Соціологія / теорія, методи, маркетинг. 2001. № 2. С. 154–170.

78. Щербак І. В. Підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання молодших школярів: сучасні підходи до проблеми. Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Вип. 1. 30. Педагогічні науки. С. 98–105.

79. Яшин Н. Гуманізація освіти як передумова формування толерантності студентів вищих навчальних закладів України. Освітній простір України. 2016. Вип. 7. С. 119–125.

80. Kelly G. A. The Psychology of Personal Constructs. New York : Norton, 1955. 258 p.

81. Leschenko M. Zasady budowy treści kształcenia pedagogicznego w uniwersytetach tradycyjnych. Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia. Wydawnictwo Akademii im. Jana Długołęckiego w Częstochowie, Częstochowa.

82. Waterlot, G. La tolérance et ses limites: un problème pour l'éducateur. SPIRALE. Revue de recherches en éducation. 1998. № 21, pp.183–190.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України